

5.

Praktiske erfaringer med vildgræsning

Forvaltningsplan for Skovsgaard Vildgræsning

Skovsgaard 2026

Vildgræsningen på Skovsgaard sætter en ambitiøs standard for naturgenopretning i Danmark. Den klassiske naturpleje har fejlet, hvorfor vi skal være med til at generere og formidle viden om en forskningsbaseret og effektiv naturforvaltning.

Naturen og naturens egne processer skal grundlæggende have plads, for derigennem at genskabe varierede og dynamiske skovlandskaber med en rig biodiversitet og store naturoplevelser for besøgende.

Biodiversitetsdata og viden indsamles løbende og alle aspekter af en moderne naturforvaltning skal deles for gerne at inspirere andre til at gå samme vej.

Centralt i denne mission er vores projekt Skovsgaard Vildgræsning. Danmarks Naturfond har i vinteren 2020/2021 igangsat vildgræsning på Skovsgaard og udlagt 245 hektar af ejendommens samlede 380 hektar til natur. I 2025 er vildgræsningen udvidet med yderligere 60 hektar landbrugsjord.

Danmarks Naturfond vil med denne forvaltningsplan beskrive hvordan arealerne og dyrene forvaltes i projektet.

Danmarks Naturfonds Bestyrelse har i efteråret 2023 godkendt nedenstående principper for forvaltning af Skovsgaards vildgræsning.

Principper

1. Hovedformålet for vildgræsningsområdet er at fremme biodiversiteten ved at give plads til vild natur i et varieret skovlandskab.
2. De naturlige processer og de frie dynamikker skal sikres plads til at udfolde sig hvor forholdene tillader det
 - a. Naturlig hydrologi sikres og genoprettes
 - b. Skovene skal udlægges som urørt skov, hvor skovene skal være så varierede i alder og struktur som muligt
 - c. Der er naturlig græsning på arealerne
3. Vildgræsning sikres på arealerne og projektet udvides over tid med mål om et samlet areal på minimum 1000 ha.

Planteædere/græsning/dyr

De store planteædere er ikke værktøjer til at opnå en bestemt tilstand, men en væsentlig og integreret del af et naturligt skovlandskab. Dyrene har en række nøglefunktioner, der er med til at skabe levesteder for en lang række andre arter, og naturlig græsning,

tramp, slid, forstyrrelser og lort på arealerne er således essentielle påvirkninger af landskabet for at sikre de bedste betingelser for biodiversiteten.

Derfor vil vi sikre, at:

4. Vildgræsningen sker med en så varieret sammensætning af planteædere som muligt, med fokus på at sikre kompetente og robuste populationer i en forskellig pattedyrfauna. På sigt er målet at have heste, kreaturer og svin samlet under ét hegn.
5. Helårsgræsning på arealerne
6. Der tilstræbes et varierende græsningstryk, der følger mængden af tilgængelig føde, så tæt på bærekapaciteten som det vurderes muligt i forhold til god dyrevelfærd.
7. Dyrene sikres så frit et liv som muligt, indenfor gældende lovgivning.
8. Forvaltningen er proaktiv, dvs. at dyremængden reguleres gennem udtag. Dertil vil der i situationer med manglende føde, udfordringer i forhold til reglerne om dyrevelfærd med videre, håndteres det med udtag af dyr. Der vil i korte perioder kunne nødfodres, indtil tætheden af dyr er tilpasset den aktuelle fødemængde.
9. At dyrepopulationerne er reproducerende. Reproducerende dyr, der har mulighed for paring, yngelpleje og andre sociale interaktioner, har en højere dyrevelfærd end ikke-reproducerende dyr. Reproducerende bestande med en bred aldersvariation giver desuden de ældre og erfarne dyr mulighed for at videregive erfaringer om fødevalg, arealkendskab og generel adfærd til yngre dyr, og dermed sikre at dyrene er kompetente og trives bedst muligt på arealerne.
10. Der udtages dyr fra projektet. Salg af dyr i familieflokke til andre naturgenopretningsprojekter, sådan at de kompetente og robuste dyr fra Skovsgaard kan være med til at sikre dyreholdet i lignende projekter. Kødproduktion er en del af projektets formål. Dyr til slagtning udvælges ud fra følgende kriterier:
 - Ungtyre
 - Trivsel i helårsgræsning (hvis de ikke trives og har dårlig velfærd i pressede situationer eller alder, så udtages de)
 - Adfærd (dyr med urolig og truende adfærd udtages)

Videnssamling og -deling

11. DKNF vil gennem eget dyrehold opnå essentiel viden om dyrehold i sådanne projekter og udbrede denne viden
12. DKNF vil fremme læring og viden om forvaltningsprincipper, dyrehold og forvaltningspraksis sådan at fondens erfaringer udbredes til gavn for andre fonde, private dyreholdere og samarbejdspartnere
13. På Skovsgaard er der etableret egen forskning med monitorering af dyrenes vegetationspåvirkning samt setup til studerende og forskningsinstitutioner

Samarbejde med forskningsinstitutioner

14. DKNF stiller vildgræsningsprojektet til rådighed til forskningsinstitutioner til læring om biodiversitet, klima og forvaltning
15. DKNF vil være center for læring og vidensdeling om denne type projekter og invitere forskere, studerende og samarbejdspartnere ind i projektet til gavn for alle parter

Strategisk arbejde/myndighedsbehandling

16. DKNF skal fremme det strategiske/politiske arbejde, hvor vi er med til at ændre den nationale lovgivning til gavn for biodiversiteten, klima og biodiversitetsforbedrende projekter

Formidling og Rekreative interesser

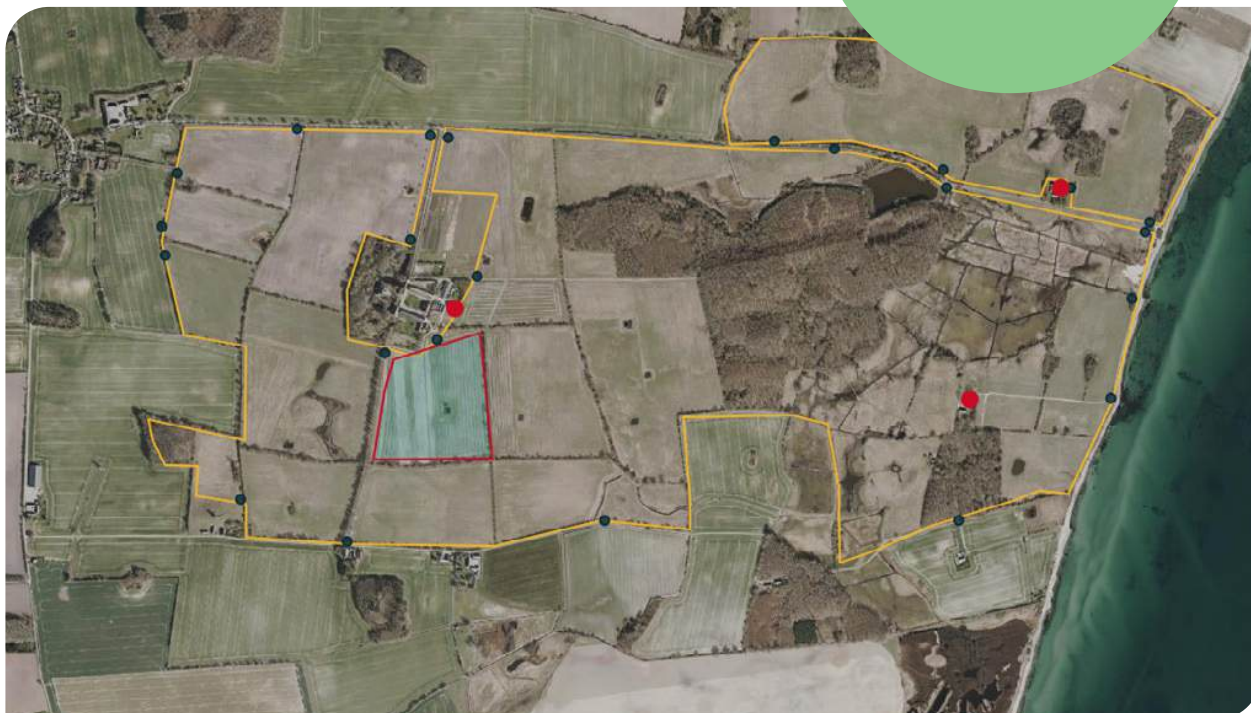
17. Fonden vil bruge Skovsgaard til at formidle om biodiversitet for alle
18. Fonden vil stille Skovsgaard til rådighed for (aftalte) samarbejdspartnere til formidling, aktiviteter og projekter til fremme af den generelle naturdannelse
19. Fonden vil gerne invitere alle til at besøge Skovsgaard, hvor der arbejdes målrettet med at sikre de rekreative forhold, læring omkring biodiversitet og forvaltning af natur
20. Besøg på Skovsgaard samt etablering af rekreative faciliteter sker på naturens præmisser

Arealdisponering

- Hegn
- Sluse
- Areal til nødfodring
- Tilgængelighed af vand/opsatte kar

Oversigtskort over Skovsgaard med blå areal som viser areal der kan nødfodres på, stalde som kan bruges til ly samt supplerende drikkevand.

Målsætninger for Skovsgaards vildgræsningsarealer

Vildgræsningen på Skovsgaard repræsenterer et vigtigt skifte i naturforvaltningen – fra en traditionel, målrettet pleje af enkelte arter til en mere helhedsorienteret tilgang, hvor biodiversiteten understøttes bredt gennem udviklingen af varierede og dynamiske levesteder. Udgangspunktet er at give større plads til naturlige processer i sammenhængende landskaber, hvor naturen i højere grad får lov at udvikle sig på egne præmisser. Denne tilgang skaber samtidig de mest robuste forudsætninger for, at også sjældne og truede arter kan trives.

Forvaltningsformen er i tråd med nyere forskningsbaserede anbefalinger inden for biodiversitet og naturgenopretning, hvor fokus er på processer frem for detaljeret styring. Samtidig rummer forvaltningen et potentiale for en mere ressourceeffektiv naturforvaltning, idet mange arter og naturtyper tilgodeses samtidig, frem for gennem en række separate og ofte intensive indsatser. Resultatet er natur, der udvikler sig mere dynamisk og til tider uforudsigeligt, hvilket både bidrager til øget naturkvalitet og skaber stærke oplevelsesmæssige værdier for besøgende.

På Skovsgaard omsættes denne tilgang konkret ved at fremme vild natur baseret på tre centrale processer: helårsgræsning med store planteædere, genetablering af naturlig hydrologi samt en friere vegetationsudvikling. Tilsammen danner de grundlaget for en mere selvregulerende og varieret natur, hvor strukturer og levesteder opstår over tid.

For at sikre en fagligt velunderbygget udvikling af naturen arbejdes der med klare målsætninger, som tager afsæt i både etableringen af varierede levesteder og i understøttelsen af de naturlige processer, der driver landskabets udvikling.

Målsætninger for levesteder:

- 1) Øge diversiteten af plantevæksten
- 2) Øge arealet med bart sand og jord
- 3) Sikre tilstedeværelsen af lort i landskabet fra store planteædere hele året
- 4) Sikre et rigt blomsterflor og en lang blomstrings-sæson
- 5) Sikre naturlig tilgroning af vedplanter til enkeltstående træer, buske og mindre Krat
- 6) Sikre skove uden skovdrift og bevare gamle træer.

Målsætninger for naturlige processer:

- 1) Genoprette en mere naturlig græsning med større planteædere i helårsgræsning uden tilskuds-fodring
- 2) Sikre den naturlige hydrologi på det samlede areal
- 3) Fremme rumlig variation i forstyrrelser
- 4) Øge arealet og variationen i habitater, der forvaltes i sammenhæng.

Valg af virkemidler:

- 1) Genopretning af naturlig hydrologi.

På Skovsgaard findes mange dræn i de tidligere landbrugsarealer, udrettede vandløb med tilløb fra store produktionsoplande og en højvandssluse som leder vandet ud fra Påø enge til havet.

Lukning af dræn, både på de åbne arealer og i skovene, samt genslyngning af vandløb vil bidrage til at en rigere natur med en større diversitet, rumlig struktur og levesteder for en bredere vidde af arter. Levestederne vil blive mere dynamiske, varierede over tid og årstid og dermed understøtte en bredere vifte af organismer.

”Skovsgaard-projektet afspejler tydeligt de store ambitioner, der præger den nationale dagsorden for natur og biodiversitet. Det illustrerer et skifte mod en tilgang, hvor naturen i højere grad får lov til at være fri og udvikle sig på egne præmisser, understøttet af naturlige processer frem for detaljeret menneskelig styring.”

2) Genopretning af naturlig næringsstatus
Der tilføres ikke næring i vildgræsningsområdet. Ved udvidelse af naturområdet med inddragelse af tidligere landbrugsarealer skal der fokuseres på at sikre de bedste forhold for en naturlig vegetationsudvikling.

Arealerne kan målrettet udpines, sådan at jordens næringsindhold reduceres indledningsvist.

3) Genopretning af naturlig vegetation.
Ved at genoprette naturlig hydrologi, næringsstatus og naturlig græsning skabes de bedste forhold for en genopretning af naturlig vegetation med en bred vifte af forskellige levesteder for de danske hjemmehørende plantearter.

Som udgangspunkt efterlades størstedelen af arealerne til naturlig succession og tilgroning i naturlig græsning, hvor dyrene er essentielle spredningskilder.

Der kan være tilfælde, hvor der er behov for udsåning af planter for at sikre eventuelle dækningskrav af jordfladen. I disse tilfælde er der stort fokus på at sikre de bedste muligheder for en naturlig planteudvikling med udsåning af hjemmehørende danske arter, om muligt fra lokale frøkilder, eller delvist arter, som ikke dominerer, i en lav tæthed, som efterfølges af græsning og fri succession.

Udlægning af urørt skov sikrer stående og liggende dødt ved, store og gamle træer, varierede skove med struktur, lysning og intakt hydrologi over tid.

4) Genopretning af naturlig græsning.
Der sikres naturlige græsningsprocesser med helårsgræssende planteædere af flere forskellige arter af planteædere.

Heste og kvæg/okser er introduceret i området, med vilde populationer af rådyr og dådyr.

Der skal udsættes svin i projektet når tilladelser opnås.

Af flere planteædere som kan overvejes, er europæisk bison, geder, bæver og asiatisk vandbøffel. Ved at have en meget bred vifte af planteædere sikres en varieret græsningsadfærd som er med til at skabe betydeligt flere levesteder på mange (trofiske) niveauer, mere rumlig variation og struktur i landskabet samt genopretning af abiotiske strukturer som sølehuller og vandhuller.

Forvaltningsmæssige dogmer for dyrehold

- Dyrenes adfærd skal være ubegrænset (inden for hegn).
- Dyretrykket er fluktuerende for at sikre så naturlig en afgræsning som muligt i spændet 75-220 kg planteæder per hektar.
- Når arealernes bærekapacitet nås udtages 1/3 af dyrene, og vurderingen af hvilke dyr som skal udtages, tages på baggrund af dyrenes trivsel uafhængigt af art.
- Dyrene på Skovsgaard er reproducerende, dvs. får afkom som det passer dem.
- Ungtyre udtages fra det store område, da der er et stort publikumspres i området, hvor ungtyres adfærd i brunstperioder har vist sig sikkerhedsmæssigt uhensigtsmæssig med adgangen i området. Der er til enhver tid 1-4 tyre i flokken med en tydelig aldersfordeling af en ældre tyr og de resterende yngre.
- Der udtages årligt ungdyr, primært tyre til slagting. Der sikres at der til enhver tid er tilstrækkeligt føde tilgængeligt til dyrene i vildgræsningsområdet, og dette sker gennem regulering med udtagning af dyr. Der tages højde for arealernes produktivitet gennem året og reguleres løbende i bestandene. Såfremt der opstår fødemangel og dyrene mistrives skal der først udtages dyr og derefter kan der i yderste nødstilfælde tilskuds-fodres på angivne arealer.

5) Genopretning af landskabelige sammenhænge

Udvidelse af området med mål om at blive et større sammenhængende varieret naturområde på minimum 500 ha (optimalt 1000 ha).

6) Maskinel slåning/rydning undgås så vidt muligt, men kan i særlige tilfælde være en del af en indledende naturgenopretning, f.eks. af tidligere dyrkede arealer eller bekæmpelse af flyvehavre.

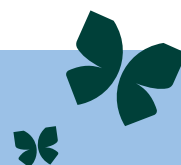
Forvaltningsplanen for Skovsgaard Vildgræsning beskriver en ambitiøs omlægning af naturforvaltningen, hvor målet er at skabe store, sammenhængende naturområder drevet af naturlige processer som helårsgræsning, naturlig hydrologi og fri vegetationsudvikling. Projektet bygger på en erkendelse af, at traditionel, artsspecifik naturpleje har begrænset effekt, og i stedet fokuseres der på at skabe dynamiske levesteder, som bredt understøtter biodiversiteten. Samtidig kombineres naturgenopretning med vidensopbygning, forskning, formidling og aktivt politi-

tisk arbejde, så erfaringerne kan udbredes og bidrage til en mere effektiv naturforvaltning nationalt.

Skovsgaard-projektet afspejler tydeligt de store ambitioner, der præger den nationale dagsorden for natur og biodiversitet. Det illustrerer et skifte mod en tilgang, hvor naturen i højere grad får lov til at være fri og udvikle sig på egne præmisser, understøttet af naturlige processer frem for detaljeret menneskelig styring. Samtidig peger det på, hvordan fremtidens naturarealer i Grøn Trepert tænkes organiseret: som større, sammenhængende landskaber med fokus på robuste økosystemer, hvor både biodiversitet, klima og rekreative hensyn kan forenes.

Dermed fungerer Skovsgaard som et konkret eksempel på, hvordan visionerne om mere plads til naturen kan omsættes i praksis – men også som en indikator for de krav, det stiller til forvaltning, skala og sammenhæng, hvis målene for fremtidens naturarealer skal realiseres.

Skovsgaard Vildgræsning – nuværende forhold, arealer og forvaltning

Skovsgaard Vildgræsning omfatter i dag et større sammenhængende naturområde, hvor tidligere landbrugs- og skovarealer gradvist er omlagt til natur med fokus på biodiversitet og naturlige processer. Området rummer en mosaik af naturtyper, herunder åbne enge, overdrev, kystnære arealer og skov, og er samtidig præget af historisk drift, dræning og andre menneskeskabte påvirkninger. Den nuværende forvaltning har til formål at bevæge området fra en kulturpåvirket tilstand mod en mere selvregulerende og dynamisk natur.

Naturindholdet er i dag varieret, men mange arealer bærer stadig præg af tidligere intensiv drift, herunder høj næringsstatus, ensartet vegetation og regulerede vandforhold. Samtidig findes der eksisterende naturverdier, som danner grundlag for videre udvikling, herunder beskyttede naturtyper, ældre skovstrukturer og artsrige eng- og kystområder. Den nuværende drift er derfor overgangspræget og fokuserer på at understøtte en gradvis udvikling mod mere naturlige tilstande gennem blandt andet helårsgræsning, ophør af traditionel skovdrift og genopretning af hydrologiske forhold.

Forvaltningsmæssigt er området opdelt i en række geografiske delområder med forskellige udviklingsretninger og formål. En væsentlig del af arealet udlægges til fri succession, hvor naturen får mulighed for at udvikle sig uden direkte styring. Her vil vegetation,

struktur og levesteder opstå og ændre sig over tid i samspil med græsning og naturlige forstyrrelser.

I skovområderne arbejdes der med differentierede greb afhængigt af udgangspunkt og potentiale. Store dele af skovene udlægges som urørt skov, hvor den fremtidige udvikling er baseret på naturlige processer, herunder aldring, sammenbrud og opbygning af strukturel variation med dødt ved og lysåbninger. Andre skovdele forvaltes med fokus på strukturudvikling, hvor der aktivt arbejdes med at skabe heterogenitet i alder og opbygning. I udvalgte områder kan der fortsat indgå stævning som et naturforvaltningsredskab til at fremme lysåbne strukturer og særlige arts miljøer.

Derudover er der udpeget områder til forskning, hvor udviklingen i vegetation, fauna og økologiske processer monitoreres systematisk. Disse områder fungerer som vidensplatforme, hvor erfaringer kan kvalificere den løbende forvaltning og bidrage til udviklingen af naturgenopretning i bredere skala.

Samlet set udgør Skovsgaard Vildgræsning et differentieret og dynamisk landskab, hvor forskellige forvaltningsgreb anvendes strategisk på tværs af arealet med det fælles formål at fremme biodiversiteten gennem større variation, naturlige processer og økologisk sammenhæng.

Praksis for dyrehold på Skovsgaard

Fra flokadfærd til daglig drift

Arbejdet med dyr, der går ude hele året i vildgræsningsprojekter, udfordrer de traditionelle rammer for dyrehold. Det stiller nye krav til vores syn på dyrevelfærd og til hvordan vi tilrettelægger drift, fører tilsyn og håndterer dyrene i forhold til den klassiske tilgang til dyrehold i naturpleje.

Dyrene skal tilses på en anden måde ift. positive og negative velfærdsindikatorer for eksempel skal huld og trivselsvurderinger følges dagligt i vinterhalvåret. Dyrene skal selv lære og udvikle deres adfærd uden markant indblanding fra dyreholderen.

I Skovsgaard Vildgræsning er formålet at dyrene skal leve så frit som muligt, som en integreret del af naturen på arealerne. Samtidig skal dyrene holdes indenfor gældende regler og lovgivning på lige fod med alle andre dyrehold i Danmark.

I vildgræsningsprojektet indgår en etableret kvægbesætning, som er en blanding af skotsk højlandskvæg og Galloway samt en flok Exmoor-ponier.

Dyrene er reproducerende med egen flokstruktur, og der suppleres løbende med nye individer fra andre projekter.

I hesteflokken blev der i 2025 startet et uafsluttet forløb med at genoprette den naturlige flokstruktur, da vi må erkende at vi indtil nu har haft en adfærds-

mæssig dysfunktionel hesteflok, som dog har været i god velfærd ud fra gældende regler. Dysfunktionel på den måde, at hingsten ikke har udskilt alle føl til andre flokke hvor nye familiegupper skulle være opstået. Se gerne mere i senere afsnit om hesteadfærd.

Sideløbende med, at vi arbejder på at skabe så frie og naturlige økosystemer som muligt, så har Skovsgaard Vildgræsningsprojekt også supplerende be-driftsmål, bl.a. grundet ejendommens statutter, som udfordrer ønsket om vild natur:

- Kødudtag, en del af dyrene årligt udtages til slagting som en del af forvaltningen.
- Fri adgang for gæster, så området fortsat kan opleves af besøgende.
- Velfærd som styrende princip for dyreholdet, det er både en rettesnor og en ramme for dyreholdets udformning.

Vilkår for dyrene i Skovsgaard Vildgræsning

Dyrene skal leve så frit som muligt med minimal indblanding, hvor dyrene skal være rolige og omgængelige af hensyn til besøgende. Dyrene skal kunne acceptere et forholdsvist højt publikumspres i del-områder, særligt i sommerperioden.

Det betyder i praksis at dyrene selekteres ud fra adfærd samt trivsel i Skovsgaard Vildgræsning

Derfor udtages dyr fra projektet ud fra følgende kriterier.

- 1) Dyr som viser tendenser til aggression eller anden uønsket opførsel.
- 1) Dyr som ikke viser god trivsel.

God trivsel handler primært om dyrene kan holde et godt huld uden tilskudsfodring i vinterhalvåret. Hvis dyrene ikke trives uden fodring, tages de ud af projektområdet.

Typisk kan ungdyr på 1-3 år blive udfordret på huld sidst i vinterhalvåret, da de har et stort energibehov ift. vækst, pelsudvikling og resistens ift. forskellige parasitter.

Erfaringsmæssigt udtages de ældre køer når de enten ikke kan holde huld eller når de har problemer med ben og hofte. Når de når til det tidspunkt i deres livscyklus, hvor de tærer yderligere på huld og hvor det er svært at bære en kalv, så ses det typisk ved et markant fald i huld, yverproblemer hvor patterne bliver så store at kalvene ikke kan die og de derfor bliver udmattede og ikke kan følge med flokken. Derfor, når de ældre køer kommer hertil, skal forvalteren sikre at de trives så længe deres kalve har behov, og efterfølgende udtages køerne fra området.

På Skovsgaard har publikum adgang til arealerne, og derfor gælder det forhold at aggression hos dyrene ikke tolereres af hensyn til besøgende. Ungtyre tages konsekvent ud af flokken og placeres separat for at undgå u hensigtsmæssige situationer, hvor publikum kan komme i farlige situationer i forbindelse med brunstperioden.

Vi foretog denne justering, da der har været et par hændelser i starten af projektet, hvor der opstod situationer som kunne have udviklet sig til fare for besøgene pga. tyrenes størrelse og deres tunnelse i brunsten.

I relation til hestene, så blev et par unge hingste kastreret i de første år af projektet på anbefaling fra den tilknyttede dyrlæge. Denne anbefaling gik på at sikre de unge dyrs plads i flokken, men siden har vi fået ny viden om hestes flokstruktur, og fremadret-

tet kastreres ung hingste ikke. De holdes i stedet i projektområdet, og indgår nu mere naturligt i hesteflokken.

Beskrivelse af kompetente dyr

Når dyr udvælges til vildgræsningsprojekter, er det essentielt at udvælge robuste og nøjsomme dyr som vil trives som udegående uden tilskudsfodring.

Det vil sige:

- 1) Robuste dyr med lavt foderenhedsbehov. Det er vigtigt at vælge robuste dyretyper med et relativt lavt behov for foderenheder. Eksempler på egnede kvægracer er skotsk højlandskvæg, Galloway og Dexter. Blandt heste kan nævnes Exmoor, Konik (vær opmærksom på næringsrige arealer, da de har tendens til forfængelighed), islændere og gotlandsruser.

Derudover kan større planteædere som visenter, vandbøfler, kronstyr og elge indgå.

- 2) Kompetente og erfarne helårsgræsende dyr. Dyrene skal være egnede til helårsgræsning, gerne have erfaring fra naturlige græsningssystemer og være livsduelige i en flok med bred alderssammensætning. De bør komme fra bestande, hvor de er vant til selv at finde føde og har opbygget viden om, hvilke fødekilder der er mest optimale gennem årets forskellige årstider.

Selv robuste racer kan have svært ved at klare sig i vildgræsningsprojekter, hvis de ikke er vant til at fouragere i store naturområder året rundt, eller hvis deres tarmflora ikke er tilpasset de givne forhold. Udsætning af uerfarne dyr uden støttfodring kan føre til dårlig trivsel i opstartsfasen.

Derfor er det vigtigt at udsætte dyr med:

- helårsgræsningserfaring
- en flokstyrrelse på mindst 5–8 individer
- en bred aldersvariation, så erfarne dyr kan overføre viden til yngre dyr

Vær desuden opmærksom på at inkludere ældre køer, gerne i alderen 9–16 år, da de bidrager med værdifuld erfaring. Angående heste, så bør disse

”I Skovsgaard Vildgræsning er formålet at dyrene skal leve så frit som muligt, som en integreret del af naturen på arealerne.”

introduceres til arealet i familiegupper, og gerne i forskellige underområder af det samlede areal.

Det tager som regel 3–5 år for dyr at lære et nyt område grundigt at kende. De skal opbygge viden om, hvordan arealet varierer gennem året, herunder årstidernes skift i vejrforhold og fødeproduktion. For eksempel hvor det er bedst at opholde sig under en østenstorm, om området risikerer oversvømmelse, hvor mineraler kan findes, samt hvor der er træer og buske, der kan fungere som fødekilder.

Naturlig adfærd som nøglen til god trivsel

Vi har gennem århundreder holdt vores kvæg og heste som tamdyr, hvor vi har begrænset deres frihed, og fodret dyrene så vi til enhver tid har opnået den største tilvækst.

Det har betydet, at alle vores tamdyr har udviklet sig til at optimere på tilvækst og dyrenes naturlige adfærd er undertrykt så dyrene ikke kender til naturlig adfærd, og derfor ikke udfolder deres naturlige egenskaber fuldt ud.

En del af vores robuste kødkvægsracer er mindre forædlet ift. naturlig adfærd end vores malkekvæg. Derfor er flere af deres naturlige adfærds karakterer blevet bevaret og de kan lettere genudfolde sig i naturlige græsningssystemer.

Skovsgaard Vildgræsning arbejder for at understøtte det gode dyreliv ud fra nedenstående principper:

- friheden til at vandre og have en fri bevægelighed med interaktioner med andre dyr og individer.
- friheden til at spise hvad dyret selv vælger og når dyret vælger.
- friheden til det frie flokliv hvor dyrene selv finder sammen i de grupper dyrene ønsker.
- friheden til at være ung, midaldrende og gammel.
- friheden til at interagere socialt og videregive viden og erfaringer.

Traditionelt har kvæg og heste ofte været betragtet som ens, både når det gælder adfærd og fødesøgning. I dag ved man dog, at de adskiller sig markant på flere områder.

Heste har en markant flokadfærd, som kommer til udtryk gennem sociale grupperinger, f.eks. familiegupper og unghestegrupper, og en socialadfærd. Hvorimod kvæg udviser færre adfærdstræk ift. de samme sociale adfærds mønstre og medfødt adfærd

Ved fare reagerer heste primært med flugt, og de vil typisk forsøge at komme væk fra truslen. Kvæg har en anden strategi og udviser i højere grad forsvarsadfærd. De kan med deres horn forsvare sig selv, deres afkom og flokken. Dette betyder, at kvæg i visse situationer, særligt når de har kalve, kan udgøre risiko for mennesker end heste.

I forhold til fødesøgning, så er det værd at nævne at heste har et relativt simpelt fordøjelsessystem med én mave. De har en mindre effektiv fordøjelse, men kan til gengæld indtage og omsætte større mængder føde. Dette giver dem en fordel ifht. kvæg når fødekvaliteten er lav.

Kvæg er drøvtyggere med fire maver, hvilket gør deres fordøjelse mere effektiv, men også langsommere og mere kompleks, da føden omsættes over længere tid.

Kvægadfærd

Fagligt har vi en forholdsvis god forståelse og fornemmelse af kvæg i naturlig græsning.

Dyrene i Skovsgaards vildgræsning samler sig i både større og mindre flokke over året. Om foråret og sommeren er der typisk flokke på op til 35 til 40 individer, men henover vinteren spredes dyrene ud i mindre flokke på det samlede område, og i foråret når kørerne kælder, samles kørerne i mindre mødeflokke som kælder samtidig.

Kørerne ser vi gå i mindre familiestrukturer i de store flokke med årets kalv samt sidste års kalv. Når så kvien får sin egen første kalv holder hun sig til sin mor og hendes lille familiestruktur. Kørerne udviser en meget nær, opdragende og "kærlig" familiestruktur når de får lov og har muligheden for at udtrykke deres adfærd.

På Skovsgaard har vi valgt at udtage ungtyrene fra det store hegn, og udskille dem fra flokken. Det har vi valgt at gøre, da vi har mange besøgene i området og har haft utrygge situationer mellem ungtyrene som ikke ænses sine egne omgivelser, og besøgene i området. Ungtyrene udtages når de er omkring 1 år, og begynder at udvise interesse for kvier og køer i brunst. Udtagningen kan hen over vinteren strækkes da vi ikke oplever det store publikums-pres, og derfor vurderer situationen løbende.

I flokken har vi altid minimum 2 tyre, en ungtyr og en ældre tyr, så hierarkiet er tydeligt mellem tyrene.

De første 3 år af vildgræsningen var der 3 store tyre i flokken, hvor hierarkiet var meget tydeligt, og tyrene gik meget tæt sammen. De gik sammen mellem flokkene, og til tider også hver for sig. I den største kælvingsperiode fra februar til midt april i 2023, trak tyrene sig og gik for sig selv væk fra flokkene, et slags selvvalgt "tyreeksil" ved kysten.

Fra den ene dag til den anden skete der et skift i magtstrukturen mellem tyrene i sommeren 2023, hvilket resulterede i nogle ret store kampe imellem tyrene. Dette var langs med de rekreative ruter, hvor tyrene ikke ænsede de besøgene i områ-

Liste over ønskværdige egenskaber hos kompetente dyr til naturforvaltning

Kælvning og foling: Dyrene skal kunne kælle og fole selv på arealet, og ligeledes skal de selv komme af med efterbyrden. Det sikrer dyrenes autonomi samtidig med at behovet for tilsyn og husning begrænses.

Maternale og paternale egenskaber: Kompetente dyr skal have haft en funktionel opvækst, som sætter dem i stand til at videregive egenskaber der forbedrer deres afkoms fitness. Det vil sige naturlig flokadfærd. F.eks. så skal hingste have naturlig hingsteadfærd, og de skal have lært at "smide" afkom ud af deres familiegruppe rettidigt således at indavl minimeres.

Vækst: Sund vækst som en indikator for dyrenes evne til at klare sig på naturarealer året rundt, særligt om dyrene er nøjsomme og kan klare sig på næringsfattige arealer. Sund vækst kommer til udtryk i evnen til at sætte fedtdepoter sommer og efterår, og tabe sig vinter og forår - samt en generel tilvækst for yngre dyr.

Holdbarhed: Kompetente dyr med lang levetid bidrager til en mere stabil og bæredygtig flok ved at mindske behovet for udskiftning. Derudover har holdbarhed også betydning for græsningseffekt, idet dyrene over tid udvikler erfaring med arealudnyttelse og ædeadfærd. Denne viden kan videreføres til næste generation, hvilket højner kompetencen i flokken. Holdbarhed fungerer samtidig som en indirekte indikator for temperament, sundhed og eksteriør (bl.a. klove, lemmer, yver), da sunde dyr med et robust eksteriør og uproblematisk adfærd typisk forbliver længere i flokken til gavn for flokstrukturen.

Frugtbarhed: Sunde dyr er frugtbare og reproducerende flokke give mulighed for en bred vifte af naturlig adfærd knyttet til parring og yngelpleje.

Parasittolerance: Dyrene skal tåle en vis parasitbelastning uden negative konsekvenser for sundhed og overlevelse. Dyr med høj parasitbelastning vil typisk have nedsat vækst, frugtbarhed og generel trivsel. Mens dyr med lav til moderat parasitbelastning kan udvikle tolerance hvorved fitness forhøjes. Desuden er det værd at bemærke, at dyrene skal fungere under naturlige forhold, hvor parasitter er en del af det økologiske system.

Ædeadfærd: Dyrene skal kunne fouragere på en bred vifte af planter, og kunne skifte mellem relevante føderessource med årstiden. F.eks. kunne skal dyrene oprette sig selv på vedplanter og generelt fiberrige fødekilder om vinteren og det tidlige forår. Der bør lægges særlig vægt på afbarkning af træer gennem året.

Temperament: Dyrene skal have et passende temperament. Således, besøgende på naturarealer, hvor dyrene færdes frit, ikke udsættes for aggressiv adfærd. Samtidig skal dyrene være i stand til at beskytte sig selv og deres afkom mod rovdyr.

Hornstatus: Dyr med horn kan være ønskværdige af to grunde: dels deres evne til at forsvare sig, og dels en mulig sammenhæng med afbarkning af træer.

det. Den ældste tyr blev udtaget i sommeren 2023, hvorefter der i en kortere periode var en tyr til begge flokke.

I foråret 2024 indsatte vi en ungtyr på 2 år til den ældre tyr på 8 år, og i foråret 2025 blev den ældre tyr udtaget med indkøb af en 2-årig ungtyr til flokkerne. Der blev tilført endnu en ungtyr til flokkene januar 2026.

Fremadrettet vil flokken suppleres med en ny ungtyr ca. hvert 2-3 år, sådan at der hele tiden er en ældre tyr som dominerer, men derudover minimum en ungtyr i flokken som over tid udvikler kendskab til området og kan tage over når det er passende. På denne måde vil der være en rotationsordning med nye unge tyre fra nye blodlinjer, hvor hver enkelt tyr er i systemet i 5-6 år men samtidig mulighed for kvierne at tilvælge tyre som de ikke er beslægtet med, i et tydeligt hieraki.

Kørerne går med tyrene hele året. Det betyder i praksis at tyrene ikke tages ud mellem brunst perioder. Derfor kan kørerne få kalve hele året rundt, men med størstedelen af kalvene kommer i perioderne april til juni og igen fra august til oktober.

Kalvene klarer det godt, også de kalve som bliver født i vinterhalvåret. Flere kødkvægsproducenters traditionelle læring er, at dyr som kommer til verden i vinterhalvåret, bliver mindre end dyr født i sommerhalvåret. Vores erfaring på Skovsgaard at tilvæksten i de første vintermåneder er mindre men kalvene indhenter den manglende tilvækst i sommerhalvåret, hvorfor vi ikke ser forskelle i dyrenes tilvækst når de er 2-3 år.

Kvierne i Skovsgaards besætning bliver kønsmodne når de er omkring 2 år, og parres af tyren når de er kønsmodne. Vi oplever ikke flere eller mere om-

fattende kælvingsproblematikker end i almindelige kødkvægsbesætninger.

Spørgsmålet om, hvorvidt nogle kvier bliver løbet for tidligt, er blevet drøftet med Skovsgaards dyrlæge. Erfaringerne er, at kvierne generelt ikke har øget risiko for kælvningsproblemer, og deres fysiske udvikling vurderes at være passende.

Sammenlignet med andre besætninger, hvor kvier kan blive kønsmodne meget tidligt, tyder det på, at der i besætningen er en tendens til en senere kønsmodning. Samtidig vurderes det, at kvierne udviser en tilfredsstillende udvikling ved at blive løbet ved første kønsmodning inden for de nuværende rammer med få tyre i systemet.

Tilvækst som indikator for trivsel

Der er udtrykt bekymring for kalves tilvækst i vildgræsningen, særligt når kalvene fødes i vinterhalvåret.

Vi ser ingen forskel i dyrenes størrelse afhængig af hvornår på året de er født, efter de bliver ca. 2 år. Ungdyrene sendes på slagteriet i 2,5-3,5-årsalderen, og vi ser at dyrene har en høj slagtevægt uden tilskudsfodring når de sendes på slagteri i efteråret. Dyrene taber sig i vinterhalvåret men tilsvarende tager de også vægten på hen over sommeren. Arealerne i vildgræsningen nåede i 2023 sin bærekapacitet med antal græssende dyr hvor arealerne i april 2023 var stort set spist op. Derfor blev ca. 1/3 af kvæget udtaget i oktober 2023 til levebrug og slagteri. Dyrenes slagtevægt i 2023 afveg ikke fra de andre år.

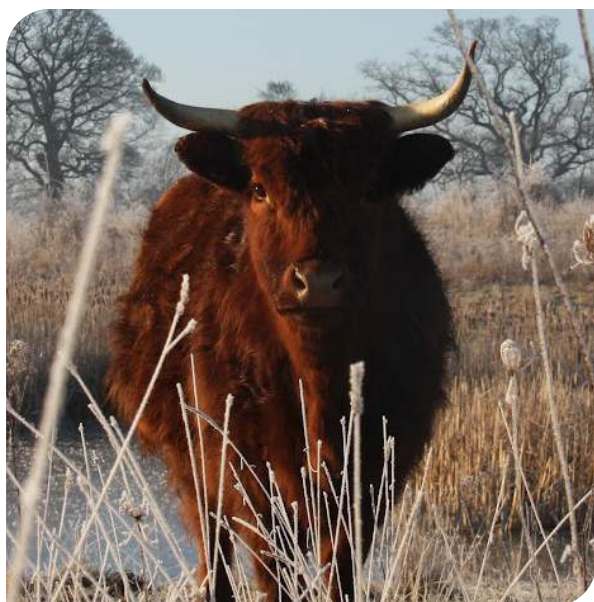
I sensommeren 2025 blev en ungtyr tilkøbt og udsat i vildgræsningen på Skovsgaard. Den havde tidligere gået sammen med en jævnaldrende tyr af samme størrelse og statur, som først ankom til Skovsgaard i januar 2026 sammen med en gruppe ungdyr.

Begge dyr stammer fra en traditionel naturplejebesætning, hvor de om sommeren afgræsser naturarealer og om vinteren flyttes hjem og tilskudsfodres med græsensilage.

Ved genforeningen i januar 2026 var der opstået en tydelig forskel mellem de to. Hvor de tidligere var næsten identiske, fremstod tyren fra Skovsgaard nu markant større med en væsentligt højere tilvækst end den tyr, der havde fulgt det traditionelle fodringssystem.

Denne forskel er interessant, fordi den udfordrer en udbredt opfattelse af, at dyr i rewildingprojekter har sværere ved at opretholde trivsel og tilvækst. I dette tilfælde peger erfaringen snarere på, at dyr, som bliver i det samme system og selv vælger deres føde året rundt, kan opnå en stabil og god udvikling.

Observationen er drøftet med dyrenes tidligere ejer, som peger på foderskift som en mulig forklaring.

”Traditionelt har kvæg og heste ofte været betragtet som ens, både når det gælder adfærd og fødesøgning. I dag ved man dog, at de adskiller sig markant på flere områder.”

I traditionelle systemer oplever dyrene gentagne skift mellem naturlig vegetation og ensilage. Hver gang kræver det en tilpasning af tarmfloraen, hvilket typisk tager 4–6 uger. I denne periode ses ofte nedsat foderoptag og diarré, indtil fordøjelsen igen stabiliseres.

Hvis denne omstilling gentager sig både efter hjemtagning om efteråret og ved udsætning om foråret, kan dyrene samlet set have op mod 8–12 uger om året med reduceret foderudnyttelse.

Denne type belastning undgår dyr i vildgræsningen, hvor fodersammensætningen ændrer sig mere gradvist, og hvor dyrene selv regulerer deres fødevalg. Det kan bidrage til en mere stabil fordøjelse og dermed en mere jævn trivsel og tilvækst over tid.

Hesteadfærd

På Skovsgaard blev vildgræsningsprojektet etableret med 7 hopper og 1 hingst, sammensat fra forskellige steder.

Hestens udvikling i Skovsgaards vildgræsning har igennem hele perioden været stabil. Dyrene har været samlet i en stor flok og har hvert år fået gennemsnitligt 6-7 føl og nu i 2026 er vi oppe på 16 føl. Flokstrukturen har været konstant med en hingst som har samlet alle hestene.

I efterår-vinter 2024 blev en vallak udstødt af hingsten, som i en periode gik mere eller mindre for sig selv. I samarbejde med Helle Knudsen fra Folkadfærd.dk begyndte vi samtidig at interessere os for den naturlige flokadfærd blandt heste, og måtte konstatere at hestens flokstruktur på Skovsgaard ikke er naturlig.

I naturlige flokke samler 1-2 hingste mellem 1-6 hopper i sin egen lille familiegruppe, hvor føllene bliver de første år i flokken, men derefter udskilles og finder sin egen flok. Hopperne bliver integreret i andre små familieflokke, og hingstene bliver typisk en del af små hingste grupper også kaldet bachelorflokke. Der er hingstene så i deres første år, imens de udvikler sig, vokser og interagerer med hinanden indtil de bliver 4-8 år, hvor de så selv skal prøve at etablere sig i nye familieflokke.

En hoppers rolle er at sikre føllene, deres tryghed og trivsel gennem føde, hvorimod hingsten har den

opdragende, legende og interagerende rolle overfor føllene. Og netop derfor kan en hingst ikke rumme flere end 1-6 hopper og deres føl.

Udstødelsen af føllene sikrer samtidig, at der ikke sker indavl i flokkene, og sikrer dermed gode familiestrukturer uden der behøver at ske udtag af dyr. Når der skal udtages heste f.eks. for at sikre føde til alle dyr, bør det ske gennem udtag af samlede familiegrupper eller udtag af dyr for bachelorgruppen.

Når vi bruger begrebet ”kompetente dyr ” omkring de dyr vi bruger i vildgræsningsprojekter, handler det ikke kun om robusthed, huld og trivsel, det handler også om at dyrene har naturlig flokadfærd, så de kan udfolde sig så naturligt som muligt uden at der skal gribes ind.

At dyrenes adfærdsmønstre er ”selvopholdende” og selvstyrende med dyr som trives i systemer med naturlig græsning, er essentielt for at vi lykkedes med naturlig græsning.

At vi lykkedes med naturlige flokstrukturer i hesteflokkene, betyder i praksis at vi ikke behøver at tilføre nye hingste hvert 2-3 år som vi gør med kvæget, da alle hingste i systemet kommer fra forskellige blodlinjer og dyrene vil i en del år frem selvregulere.

I hesteflokken fra 2021 til og med oktober 2025 havde vi en hingst på Skovsgaard, som samlede alle

hopper og føl i en stor flok. Dette resulterede i at hingsten bedækkede eget afkom, med risiko for indavl. Flokken blev på 35 individer i 2025. Alt for mange individer jf. ovenstående familiestruktur.

Derfor forsøgte vi i februar 2025 at indføre 2 ung hingste, for at se om den gamle hingst ville fravriste sig nogle hopper, så vi kunne få nye familiegrupper og undgå indavl. Ung hingstene kom fra en flok med naturlige familiestrukturer, hvor føllene blev sendt ud til nye familiegrupper, så de netop havde lært naturlige adfærd i modsætning til den gamle hingst på Skovsgaard.

Efter 8 måneders skærmydsler, forsøg og kampe mellem de unge hingste og den gamle var der ikke udsigt til ændring af familiestrukturen. Derfor blev hingsten aflivet og brugt i et obduktionsprojekt med målet om at få mere viden om sundheden i vilde heste. Umidledbart efter kom endnu en ung hingst med 3 unge hopper til Skovsgaard.

Siden udtaget af den gamle hingst har der været opbrud i hesteflokken, så der nogle dage er 5 flokke, andre dage er der en. Der er en del uro blandt hestene, da hingstene skal finde compatible hopper og finde deres plads iblandt hinanden.

Adfærd overfor hunde

I vildgræsningsprojekter er det tilladt at medbringe hund i snor. Af hensyn til dyrene frarådes det dog på skiltningen ved indgangene, da dyrene kan reagere instinktivt på hunde.

Der har gennem årene været flere tilfælde af løse hunde, som har bevæget sig rundt i området og opsøgt dyrene. Det kan skabe uro i flokken, og gøre dyrene mere opmærksomme og utrygge i mødet med gæster med hund.

I september 2024 opstod der en alvorlig hændelse, hvor en gæst blev stanget af en ko. Gæsterne var på tur med en hund i snor, da de mødte koen.

Efterfølgende blev det konstateret, at koens døde kalv lå i nærheden. Koen var tidligere samme dag blevet tilset uden at udvise tegn på aggressiv adfærd. Den var en ældre ko, som tidligere havde haft flere kalve og var kendt som rolig og omgængelig.

Normalt vil køer med kalve søge væk fra områder med mennesker, men i dette tilfælde tyder meget på, at flere forhold kan have påvirket situationen - f.eks. placeringen af koens døde kalv. I perioden op til hændelsen havde der været udfordringer med løse hunde i området, hvilket kan have bidraget til en øget følsomhed hos dyrene.

I en anden hændelse blev en gæst med en hund fanget på vores gangbro på engene, som stod med blankt vand, mellem to kvægflokke der kom gående fra hver sin side af broen. Gæsten blev således fanget mellem flokkene uden muligheder for at trække væk. Det endte med at gæsten med en stor pind var nødt til at gå gennem den ene flok da dyrene ikke flyttede sig, hvilket var utroligt utrygt og i modstrid med Skovsgaards adfærds anvisninger. Anvisninger som heller ikke har taget stilling til netop denne usandsynlige situation.

Hændelsen har givet anledning til refleksion over, hvordan vi bedst færdes i områder med fritgående dyr. Selvom vi gør os umage for at skabe trygge rammer, vil der altid være en vis usikkerhed, når man bevæger sig i naturområder med store dyr, hvor man skal være opmærksom på sine omgivelser.

Derfor anbefaler vi altid, at man holder god afstand til dyrene og vælger en anden rute, hvis de står i vejen. På den måde tager man hensyn til både egen sikkerhed og dyrenes trivsel.

I forlængelse af hændelsen er det også naturligt at overveje, hvilken rolle hunde skal have i området – også selvom de føres i snor. I en periode efter episoden hvor en gæst blev stanget var hunde ikke tilladt i området.

Samtidig er det tydeligt, at området har stor betydning for mange besøgende. Nogle har efterfølgende givet udtryk for utryghed, mens mange fortsat færdes på Skovsgaard og nyder naturen. Der opleves dog stadig udfordringer med løse hunde.

Reglerne på området er ikke enkle, og mulighederne for at indføre et generelt hundeforbud er begrænsede. Derfor arbejder vi løbende med at finde en god balance mellem hensyn til gæsternes adgang og tryghed samt dyrenes ro og trivsel.

Der hvor naturen bærer sig selv

Arealernes bærekapacitet og udvikling

Et af de mest grundlæggende og samtidig mest komplekse spørgsmål i naturlig græsning er, hvad arealernes bærekapacitet egentlig er? For eksempel, hvor stor produktion de har? Hvilket dyretryk de kan understøtte? Det korte svar er, at det ikke kan fastsættes præcist.

Bærekapacitet afhænger af en lang række dynamiske faktorer, herunder vejrforhold, nedbør, jordbund, dyresammensætning, næringsstoffer, temperatur samt dyrenes udvikling, robusthed og evne til at finde og udnytte føde. Eksempelvis æder heste en større mængde biomasse/vegetation da de ikke omsætter føden lige så effektiv som kvæget der er drøvtyggere.

I naturlige systemer er det fødetilgængeligheden, der i sidste ende regulerer dyrebestanden. I perioder med høj produktivitet kan dyrene udnytte stort set al tilgængelig vegetation, hvilket fører til et højt dyretryk. Når føden bliver knap, vil bestanden naturligt falde.

I et forvaltningsperspektiv simuleres denne proces gennem et målrettet udtag af dyr, et såkaldt "kol-laps", som efterligner de naturlige udsving, hvor dyr i vilde systemer ville dø af sult ved fødemangel. Efterfølgende opstår en periode med relativt lavt dyretryk og høj fødetilgængelighed, hvilket igen giver grundlag for vækst i bestanden gennem reproduktion.

På Skovsgaard er fødetilgængeligheden i dag todimensionel. Landskabet består primært af højskov og åbne græsningsarealer, hvor føden hovedsageligt findes i terrænniveau. Der mangler endnu de mellemstadier i tilgroningen, hvor buske og unge træer skaber et mere varieret "fødelag" i flere højder. Disse strukturer er dog begyndt at udvikle sig flere steder, blandt andet ved Voldstedet, Kågaarden og på arealerne ved Påø Bjerg. Over de kommende 3–5 år forventes en mere udbredt udvikling af et varieret skov- og busklandskab, hvilket vil øge både mængden og diversiteten af tilgængelig føde væsentligt.

Fødetilgængeligheden afhænger i høj grad også af dyrenes erfaring og adfærd. Det er ikke givet, at dyrene fra starten udnytter alle plantearter eller vegetationslag – dette er en læringsproces, som udvikles over tid og gennem generationer. Erfaringerne fra både Skovsgaard og Molslaboratoriet viser, at dyrene løbende udvider deres fødevalg, samtidig med at vegetationen ændrer sig som følge af græsningen. Dette gensidige samspil gør det yderst vanskeligt at opstille faste tal for arealernes produktivitet.

Alligevel giver de praktiske erfaringer et vigtigt pejlemærke. De første tre år af projektet (2020–2023) var præget af tørkelignende forhold på Langeland, hvilket begrænsede produktionen på især de åbne arealer.

I samme periode voksede dyrebestanden markant. Se nedenstående figurer. Kvæget steg fra 55 til 107 dyr, og hestene fra 8 til næsten 20 dyr. I foråret 2023 fremstod de lysåbne arealer kraftigt nedgræssede, og dyretrykket var omkring 225 kg/ha.

På den baggrund blev der i efteråret 2023 gennemført et omfattende udtag svarende til ca. en tredjedel af kvægbestanden (omkring 35 dyr) – et bevidst simuleret kollaps baseret på erfaringer, vejrforhold og forventninger til årets produktion.

Kort tid efter ændrede forudsætningerne sig markant. Stormfloden i oktober 2023 efterfulgt af en af de vådeste vintre i 100 år (2023–2024) betød, at tørken ophørte.

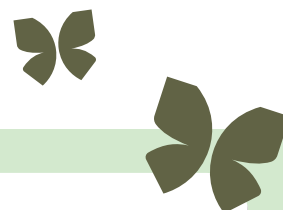
I 2024 var der en mere stabil og normal nedbør, samtidig med at dyretrykket var reduceret betydeligt, hvilket gav gode vækstbetingelser for vegetationen.

Den 1. juni 2025 blev vildgræsningsarealet udvidet med yderligere 60 ha landbrugsjord omkring hoved-

ejendommen. Disse arealer havde ligget brak og indeholdt en stor og varieret biomasse bestående af blandt andet agersennep, skræppe, flyvehavre, agertidsel, rødkløver og blomsterbrak. Dette adskiller sig markant fra de tidligere udlagte landbrugsarealer, som primært var etableret med kløver og rajgræs, og bidrager til en øget variation i fødegrundlaget.

Så efter et par år med et lavt dyretryk, men med reproducerende flokke og udvidelser af arealet, er dyretrykket i foråret 2026 omkring 170 kg/ha.

Samlet set understreger erfaringerne fra Skovsgaard, at bæreevne ikke er en fast størrelse, men et dynamisk resultat af samspillet mellem klima, vegetation, dyrebestand, forvaltning og tid. Derfor kræver driften en løbende tilpasning, hvor observationer, erfaring og strategiske udtag anvendes aktivt for at opretholde en dynamisk naturforvaltning i et foranderligt system.

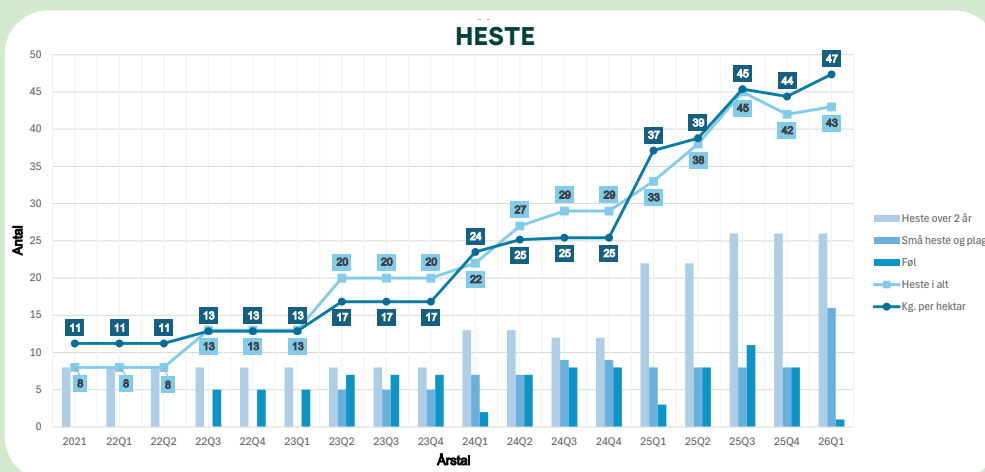
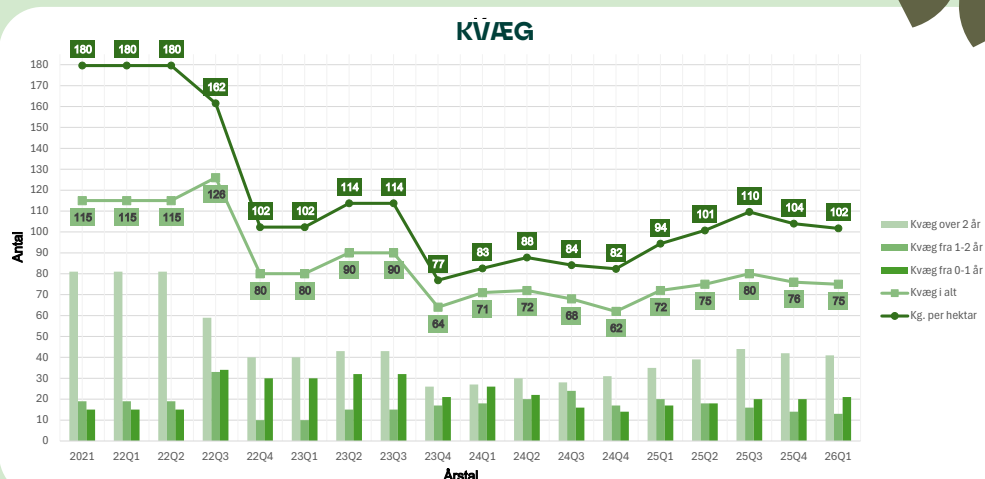

Visualisering af dyrehold på Skovsgaard over tid.

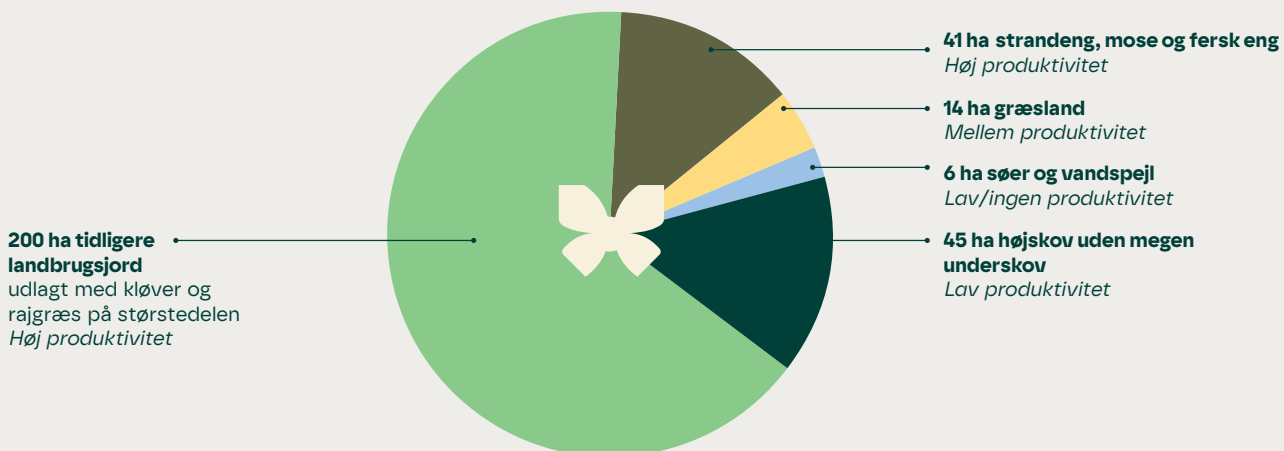
Opdelt per dyregruppe, fordelt på 3 aldersgrupper, 0-1, 1-2 og 2 og opefter.

I visualiseringen er vægten for kvæg over 2 år lagt til 575 kg, da det ikke var muligt at opdele tyre fra køer.

Hjortevægten er ikke med inkluderet, så græsningsstryket på figuren ligger under den udregnede. Den udregnede er på 170 kg/ha og den visualiserede er på 149 kg.

Skovsgaards vildgræsning er fordelt på følgende arealtyper med varierende produktivitet.

For at eksemplificere en udregning af kg planteæder per hektar vises nedenfor et regneeksempel af dyretryk på Skovsgaard 1. januar 2026

Dyrevægte.

I forbindelse med regnskabsaflæggelse opgøres dyreholdet kvartalsvis indenfor henholdsvis heste og køer i de tre aldersklasser 0-1 år, 1-2 år og 2 år og opefter. Disse aldersklasser bruges til udregning med gennemsnitsvægte fordelt på aldersklasser.

Vægtestimaterne er sat på baggrund af de sidste 6 års slagtedata fra indsendte dyr, og erfaringen er at dyrevægte generelt underestimeres.

Dertil kommer hjortevildtet på Skovsgaard. Siden jagten stoppede på Skovsgaard i starten af 2025 og krybskytteri er ophørt, er der en del hjortevildt på arealerne. I vinterhalvåret 2025-26 blev hjortebestanden estimeret til ca. 100 individer fordelt på 80 dådyr og 20 rådyr.

På Skovsgaard er 305 ha under hegn. Men delarealer har en meget lav tilgængelig biomasse for dyrene. Eks. dybe søer, høje lukkede bøgeskove uden vækst i underskoven og uden tilgængelig vedmasse i bidehøjde.

Ud fra nedenstående væggtabeller inddeles dyrene i aldersgrupper og samlet kg dyrevægt udregnes

Et eksempel på udregning af græsningstryk per 31/3-2026

Aldersklasser i år	Gennemsnitlig vægt i kg	Antal	Vægt i alt
Kvæg: 0-1	175	21	3675
Kvæg: 1-2	275	13	3575
Kvæg: 2 og op			
Køer	550	23	12650
Tyre	600	18	10800
Heste: 0-1	100	1	100
Heste: 1-2	200	16	3200
Heste: 2 og op	425	26	11050
Hjortevildt	65	100	6500
I alt	298,75	218	51550
Kg planteæder per hektar (303 ha - 2 ha sø)			170,13 kg/ha*

*Udregning af græsningstryk: samlet antal kg planteæder/areal i ha= 51.550 kg/303 =170,1 kg planteæder/ha

Velfærd i praksis – når ansvar møder hverdagen

Velfærdsvurdering af forvildede dyr

Formålet med dette afsnit er at samle viden og erfaringer med velfærdsvurderinger af dyr i helårsgræsning, og videreformidle et brugbart overblik som kan anvendes af naturforvaltere i deres dagligdag.

Fokus er på heste og kvæg, da disse er mest udbredt i helårsgræsning, men det udelukker ikke andre dyregrupper, f.eks. svin, vandbøfler og hjorte, fra at være relevante for græsningssystemer i Danmark (se bl.a. rapporterne "Biodiversitetseffekter af rewilding" og "Rewildingpotentialet i Danmark").

Store planteædere, som heste og kvæg, er begrænset af plantevæksten på arealet, og derfor vil deres vægt og huld, svinge naturligt gennem året. Vægt og huld når maksimum i oktober/november, hvor sommerens høj-produktion giver rig fødetilgængelighed for dyrene langt ind i efteråret og vinteren.

Modsat så bringer vinterens stop i plantevækst vægt og huld til et minimum i marts/april, lige før løvspringet hvor plantevæksten starter igen. Dyrenes vægtudsving hen over et år kan være ganske betragtelige, og et tysk studie rapporterer ca. 20-25 % reduktion af kropsvægt for kvæg fra efterår til forår. Det svarer til et naturligt væggtab på 90 – 150 kg for en Galloway-ko på 450 – 600 kg over en vinter.

Det naturlige væggtab for heste er formentligt lavere, og erfaringsmæssigt så klarer de også vinteren bedre. Måske på grund af en bredere udnyttelse af føderessourcerne i vinterhalvåret.

For at sikre at dyrenes velfærd i naturlige græsningssystemer, så skal dyrene tilses ofte af kvalificerede folk med et detaljeret kendskab til de enkelte dyreflokke. Det er derfor vigtigt at bruge tid på at observere sine dyr, og opbygge rutiner i omgangen med dyrene. Hver forvalter har sin egen praksis med tilsyn af deres dyr; nogle skriver udførlige logbøger med supplerende fotodokumentation, mens andre optager videoer af dyrene hvor de speaker hvad de observerer og andre igen benytte feltskemaer hvor de krydser bestemt adfærdsindikatorer af. Det vigtigste er at reflektere jævnligt over sin praksis, og sparre med andre forvaltere eller dyreholdere. For eksempel, kan man have en "buddy-ordning" med erfaren kollega, som man kan vende enkelte dyr eller specifikke hændelser med. Desuden har mange en fast dyrlæge som de løbende udveksler billeder og video med for at afklare usikkerheder. Det er vigtigt at få flere øjne på dyrene, så små hændelse ikke vokser sig til store situationer.

Velfærdsvurdering ved tilsyn er et værktøj, der kan fremme naturforvalterens indsigt i egne dyr, og give grundlag for at træffe de rigtige beslutninger i de situationer som opstår i dyrehold.

Målet er at styrke forvalterens beslutningskraft, så dyrene får de bedste muligheder for at leve et naturligt liv og udøve deres naturlige adfærd.

Signal/adfærd (kvæg)	Grøn	Gul	Rød
Hud og hårlag	Intakt hud, hårlag blankt og tæt	Mat, strittende, evt. let hårtab, mindre hudskade	Større område med hårtab, større hudskade
Halthed	Jævn til let ujævn gang	Går med krum ryg	Tydelig halt, aflaster benet i hvile, støtter evt. ikke på benet
Klove	Normale klove	Lange klove, evt. med skader	Halt pga. lange klove eller anden klovlidelse
Positur	Lige ørespil	Hoved sænket under ryglinje, evt. krum ryg, ører vender bagud	Krum ryg, hoved sænket under skulder, evt. hænger ører slapt nedad, skærer evt. tænder
Drøvtygning	Rigelig drøvtygning ses	Mindre drøvtygning end normalt	Drøvtygning ophørt
Vejrtrækning	Under 10 pr. minut	10-30 pr. minut	Over 30 pr. minut
Renhed	Ren over forknæ/haser	Beskidt på områder på ben, lår, bug og flanker	Beskidt på store områder langt op ad ben, lår, bug og flanker
Hoste	Ingen	Enkelte host uden påvirkning af dyret	Vedvarende hoste eller dyret alment påvirket
Flåd	Intet	En smule klart flåd uden påvirkning af dyret	Uklart flåd eller dyret påvirket, f.eks. lukker øjet
Vomfylde	Hungergruben buer udad eller ganske eller ganske let indad	Hungergruben buer indad og en fold fra hoftehjørnet går skråt frem og ned, danner en trekant	Hungergruben buer meget indad, fold fra hoftehjørnet går lodret ned og danner en firkant
Gødningskonsistens	Normal konsistens	Løse i gødningen end normalt	Evt. diarré evt. med ufordøjede dele
Græsningsafstand fra gødning	Mindst 20-25 cm fra gødning	10-20 cm fra gødning	Under 10 cm fra gødning
Individadfærd	Med i flokken, opmærksom	Nedsat fysisk og social aktivitet, opfører sig anderledes end dyret plejer	Alene, nedsat/ophørt aktivitet, uopmærksom
Bevægelsesadfærd	Kraftfulde bevægelser	Mindre kraftfulde bevægelser	Langsomme, uregelmæssige og evt. snublende bevægelser
Fødesøgningsadfærd	Passende for flokken	Søger konstant efter føde	Ude af syne med resten af gruppen evt. ophørt med at æde
Undersøgende adfærd	Opmærksom og aktiv	Nogen passivitet	Desorienteret, mindre opmærksom, tager ikke vare på sig selv

Figur 1a – Eksempel på signaler og adfærd til velfærdsvurdering af helårsgræssende dyr. Naturstyrelsens skema over adfærd og signaler for kvæg. Grøn = ingen problemer, gul = den tilsynsførende skal holde ekstra øje med dyret, rød = der skal reageres umiddelbart. Kilde: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne, NST.

Signal/adfærd (kvæg)	Grøn	Gul	Rød
Social adfærd	Følger flokken	Blandt de bagerste 5-10% i flokken	Går alene
Positiv adfærd	F.eks. kropspleje alene eller med artfæller, strækker sig, positive sociale interaktioner, legeadfærd	Mindre positiv adfærd end normalt	Fravær af positiv adfærd
Negativ adfærd	Mild aggression eller afvisning	Moderat aggression	Voldsom aggression med skade på artsfæller

Figur 1b – Eksempel på signaler og adfærd til velfærdsvurdering af helårsgræssende dyr. Naturstyrelsens skema over adfærd og signaler for kvæg. Grøn = ingen problemer, gul = den tilsynsførende skal holde ekstra øje med dyret, rød = der skal reageres umiddelbart. Kilde: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne, NST.

Scan QR-koden
for bilag

I den følgende tekst beskrives:

- a) velfærdsvurderingsprotokoller fra henholdsvis Naturstyrelsen og Molslaboratoriet. Begge organisationer har, som nogle af de få i Danmark, udviklet og gennemtestet stringente videnskabeligt baseret protokoller.

Dernæst præsenteres

- b) erfaringer med velfærdsvurdering fra en række erfarende naturforvaltere og dyreholdere.

Til sidst præsenteres, på baggrund af ovenstående gennemgang,

- c) et velfærdsvurderingsskema, der kan bruges direkte i felten til velfærdsvurdering af heste og kvæg.

Gennemgang af velfærdsprotokoller

Naturstyrelsen

Naturstyrelsen (NST) har udviklet et velfærdsvurderingssystem til vurdering af kvæg, hest og bison i naturnationalparkerne (se bilag 1).

Nærværende tekst beskæftiger sig kun med velfærdsvurdering for kvæg og hest. Systemet blev tilgængeligt i 2025 og bruges af NST i naturnationalparkerne, hvor der praktiseres helårsgræsning. Det er baseret på nyeste viden og faglige anbefalinger samt afprøvet i deres engen forvaltning inden frigivelse.

Velfærdsvurderingssystemet er bygget af fire dele:

1. Vurdering af **kropskondition** (huld)
2. Vurdering af **dyrenes adfærd og signaler**
3. Vurdering af **føderessource på arealet**
4. Vurdering af **tilgængelig vandressource**

Vurdering af kropskondition, dyrenes adfærd og signaler og tilgængelig vandressource vurderes ved hvert tilsyn, hvorimod vurderingen af føderessource på arealet foretages en gang om måneden i sommerperioden og en gang om ugen i vinterperioden og ved vinterlignende vejr.

Velfærdsvurderingerne foretages af oplærte medarbejdere og dokumenteres med fotos osv. i NST's egen tilsyns-app.

Vurdering af kropskonditionen foretages for kvæg og hest på flokniveau og individniveau. NST har en huld-vurderingsskala med billeder i deres velfærdsvurderingssystem, som kan tjene til inspiration (se bilag 1). Flokkens huld vurderes ved hvert tilsyn hvor alle individer iagttages, og der vurderes et gennemsnit som repræsenterer flokken. Huld-vurdering af individuelle dyr gennemføres kun når enkelte dyr nærmer sig minimumskravet for huld (huld 3 for hest og kvæg i vinterperioden, og huld 2,5 resten af året), eller når individer skiller sig ud af fra flokken grundet sundhedsmæssige eller adfærdsmæssige problemer. Mindstekravet for huld er fastsat af NST på baggrund af anbefalinger fra det veterinære sundhedsråd. NST anbefaler at huld-vurderingerne jævnligt kalibreres med kollegaer og tilknyttet dyrlæge.

Dyrenes adfærd og signaler (se figur 1a & 1b) vurderes ved hvert tilsyn.

Flokken vurderes i præcist 3 min, og det registres om der er mest positiv eller negativ adfærd i flokken (de to nederste rækker i figur 1a & 1b). Ydermere observeres flokken af individer i et passende tidsrum, hvor man skal forholde sig til alle dyr i flokken, og anden adfærd/signaler observeres. Gule og røde observationer registres. NST skriver at denne metode ikke er videnskabeligt valideret, da korte observationer ikke giver tilstrækkeligt pålidelig information om heste og kvægs positive og negative adfærd. Derfor supplerer de med yderligere adfærdsregistreringer:

- "Adfærd registreres på forskellige tidspunkter af dagen (græsningsperiode, hvileperiode og social aktiv periode).
- Det skal ved hvert tilsyn vurderes, om der er mest af positiv eller negativ adfærd.
- Det skal registreres, hvis der er adfærd afvigende fra det normalt observerede."

Citat: Velfærdsvurderingssystem for naturnationalparkerne.

NST's skema gengivet i figur 1a & 1b er særligt relevant for andre dyreholdere og naturforvaltere, og derfor danner det udgangspunkt for det guidet velfærdsvurderingsskema senere i denne tekst.

Føderessourcen på arealer med naturlig græsning bør vurderes løbende, og målet er at der skal være tilstrækkelig føde på arealerne så fodring og de negative konsekvenser heraf undgås. NST har udviklet et skema til vurdering af fødetilgængeligheden på naturarealer, som kan være nyttigt til at blive klogere på føderessourcen på læserens egne arealer (se s. 24 i bilag 1).

Fødetilgængelighed er dyreartsspecifik, og vurderingen fortages ud fra dyrenes evner og adfærd. Kvæg bruger tungen til at trække vegetationen af med, og de har behov for en vis vegetationshøjde (over 3 cm høj).

Heste har tænder i over og undermund, og en bevægelig mule hvormed de kan græsse vegetationen tættere end kvæg. NST beskriver også at heste er mere tilpasningsdygtige og har større tilbøjelighed til at ændre fødesøgningsstrategi end kvæg. Forskning på området bekræfter at heste æder på en brede vifte af planter end kvæg. (Thomassen m.fl. 2023).

NST vurderer tilgængelig vandressource ved hvert tilsyn, og dyr skal, i henhold til lovgivningen, have fri adgang til frisk vand, døgnet rundt, året rundt. I naturnationalparkerne benyttes naturlige vandressourcer, helst med bevægelse i vandt for mindske smitterisiko og god plads så flere dyr kan drikke samtidig.

Molslaboratoriet

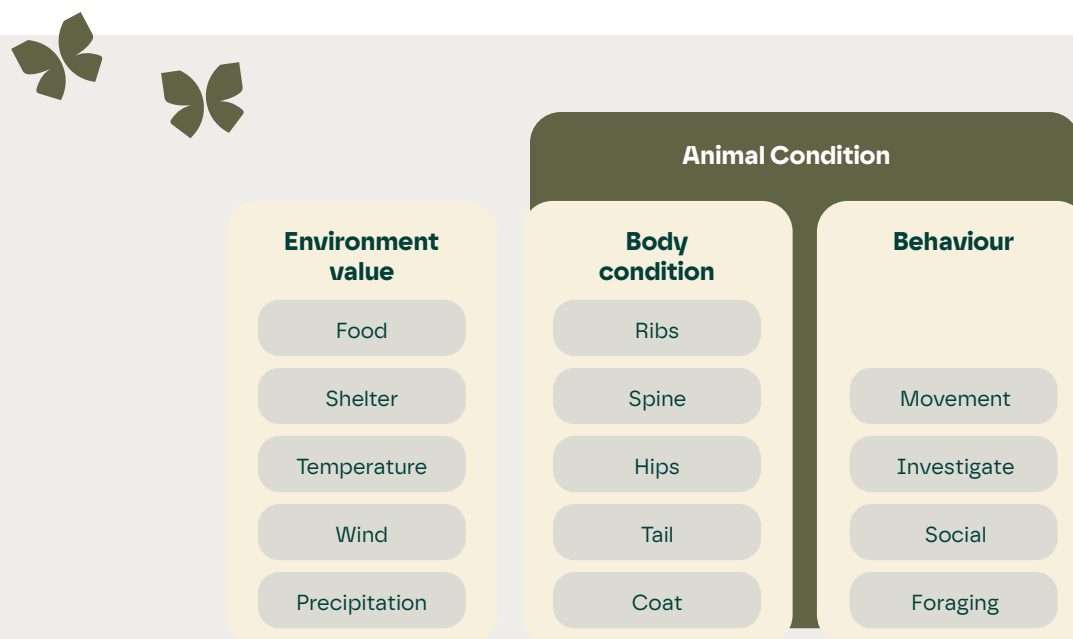
Naturhistorisk Museum Aarhus startede i 2016 Rewilding Mols på Molslaboratoriet i Molsbjerge, hvor en flok Exmoor ponyer og Galloway kvæg blev sat ud med det formål "at leve så vildt som overhovedet muligt" (naturhistoriskmuseum.dk) i Danmark. Dyrene tilses dagligt året rundt og "hvis der af den ene eller anden årsag observeres tegn på mistrivsel eller behandlingskrævende skader på dyrene, udtages de fra området" (naturhistoriskmuseum.dk). Molslaboratoriet inkl. arealer og dyr blev solgt til Hempel Fonden i december 2025, og overgår til fonden i foråret 2026.

Til at velfærdsvurdere dyrene i projektet blev der fra start udviklet en velfærdsvurderingsprotokol (bilag 2), som bliver brugt under det daglige tilsyn. Velfærdsvurderingen (figur 2) består af to dele: 1) vurdering af nærmiljø (environment value) og 2) samlet vurdering af dyret (animal condition).

Dyrenes nærmiljø vurderes rutinemæssigt og fem parametre vurderes 10 dage frem fra tilsynstidspunktet: Fødetilgængelighed, ly og læ, dagtemperatur, vindhastighed og nedbørs-dækning af vegetation (figur 3).

De forskellige parametre vurderes på en skala fra 1-15, hvor 1 er dårligst, efter hvor godt dyrenes behov er dækket af nærmiljøet på vurderingstidspunktet. Værdierne bruges til at udregne en samlet værdi for arealet, som sammenholdes med den samlet vurdering af dyret. Denne tekst præsenterer parametrene og bruger dem senere i det guidet velfærds-vurderingsskema.

Fødetilgængeligheden på arealet vurderes som et kvalificeret gæt (guestimate), hvor den tilsynsføren-

Figur 2 – Overblik over vurderinger i Molslaboratoriets velfærdsvurderingsprotokol. Kilde: Naturhistorisk Museum.

de, som kender arealet og dyrene, vurderer om der er føde tilgængelig til 100% af dyrene, 75% af dyrene, 50 %, 25% af dyrene eller under 25% af dyrene (figur 3).

Den samme vurdering laves for ly og læ, hvor tilsynsførende vurderer om der er ly og læ til 100% af dyrene, 75% af dyrene, 50 %, 25% af dyrene eller under 25% af dyrene (figur 3).

Disse to behov vil det meste af være opfyldt, men de påvirkes særligt af vind og vejr f.eks. tørke som begrænser plantevæksten, snedækket som kan gøre føden utilgængelig for dyrene og storm som kan vælte træer og buske, hvorved mulighederne for ly og læ kan ændres.

I tillæg til at vurdere fødetilgængelighed og ly og læ så orienterer tilsynsførende sig i vejrudsigten ti dage frem og vurderer om dagtemperaturen, vindhastigheden og nedbøren påvirker dyrenes velfærd (figur 3). Specifikt fokuseres der på om dagtemperaturen i den kommende periode er over eller under 5°C, ligeledes om den gennemsnitlige vindhastighed er over eller under 9 m/s og om vegetation er dækket af sne eller is. Alle parametre som kan påvirke dyrenes velfærd negativt, og den tilsynsførende derfor skal være opmærksom på.

Molslaboratoriets velfærdsvurderingsprotokol lægger kropskonditionen (body condition) sammen med dyrets adfærd (behaviour score), og får derved en samlet vurdering for dyret (animal condition) (se figur 4).

Vurderingens skalaen har fem trin fra 1 – 5, hvor 1 er dårligst. Heste og kvæg vurderes ud fra samme protokol, og der skelnes således ikke mellem arterne i velfærdsvurderingen, modsat NSTs velfærdsvurderingssystem som vurderer heste og kvæg hver for sig men på ens eller sammenlignelige parametre (figur 1a og b samt bilag 1).

Fokuspunkter for vurderingen af kropskonditionen er ribben (ribs), ryggrad (spine), hofter (hips), hale (tail) og pels (coat) (figur 4). Disse fokuspunkter stemmer overens med almindelig vurdering af huld, som også NST bruger i deres vurdering af kropskonditionen (se bilag 1). Adfærdsvurderingen fokuserer på bevægelse (movement), undersøgende adfærd (investigative), socialisering (social) og fødesøgning (foraging). Disse fokuspunkter er generelt udbredte i vurderingen af dyrs adfærd og bruges også af NST (se figur 1a og b samt bilag 1).

Guidet velfærdsvurderingsskema til brug i felten

Det følgende velfærdsvurderingsskema er en oversat version af det som blev brugt i Rewilding Mols.

Vi har valgt viderebringe dette da det er et enkelt skema som kan printes og tages med direkte i felten. Desuden så finder vi at skema til fulde dækker de velfærdsmarkører som er nødvendig at observere for at vurdere dyrene i den daglige drift.

Skema fra Naturstyrelsen (NST) er lidt mere omfangsrigt, men man bør som forvalter læse og forholde sig til NST-skemaet. Således danner de to velfærdsvurderinger et fælles fundament, der vil være tilstrækkeligt for langt de fleste forvaltere i Danmark.

Value	Guestimated food availability	Guestimated shelter	Day-temperatures	Wind velocity	Precipitation type
15		Optimal shelterconditions. 100% of the population have access to shelter at the same time.			
12		Approx. 75% of the population have access to shelter at the same time.			
10	100% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
9		Approx. 50% of the population have access to shelter at the same time.			
8	Approx. 75% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
6		Approx. 25% of the population have access to shelter at the same time.			
5			Day temperature forecasted to be shifting above or below 5 degrees.	Average wind speed is below 9 m/s.	Vegetation is not covered by snow.
4	Approx. 25% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
3		Below 25% of the population have access to shelter at the same time.	Day temperature forecasted to be constantly below 5 degrees in five consecutive days or more.	Average wind speed is above 9 m/s in up to three consecutive days.	Vegetation expected to be covered by snow or ice in more than three consecutive days.
2	Below 75% of the population are expected to have food-resources enough to survive				
1			Day temperature forecasted to be constantly below 5 degrees in all 10 days.	Average wind speed forecasted to be above 9 m/s in more than three consecutive days.	Vegetation expected to be covered by snow or ice in more than 5 consecutive days.

Figur 3 – Parametre til vurdering af nærmiljø for heste og kvæg i Rewilding Mols. Kilde: Naturhistorisk Museum.

Value	Ribs	Spine	Hips	Tail	Coat	Movement	Investigate	Social	Foraging
5	Not visible, a layer of fat covers ribs.	Spines not visible. Spine in a depression between two bulges left and right of spine.	Convex, smooth rear, hip bones not visible	Tail base sits in depression surrounded by soft fatty tissue.	Glossy coat covering entire body.	Powerful and well-coordinated movements.	Alert, reacts on presence of humans or other animals.	Interacts with other individuals in group.	Match the foraging activity of surroundings.
4	A few ribs visible towards the abdomen.	Spines not visible. Spine in level with the surrounding tissue.	Hip bones can be seen, round appearance.	Tail base on level with surrounding fatty tissue.	Thin coat covering entire body or glossy coat with a few small bald patches.	Well-coordinated movements.	Active.	Moderately social, follow group	NA
3	Few or several ribs visible at the ribcage centre.	Spines visible and elevated from surrounding tissue.	Points of hips distinctly visible	Tail base protrudes slightly.	Few or some bold patches.	Less powerful movements.	Slightly passive.	Few social interactions, nearby a group.	Constantly searching for food.
2	Ribs visible along the whole ribcage.	One or few individual spinal vertebrae visible.	Points of hips protrude, flanks are concave.	Tail base visible sticks up from surrounding tissue.	Large bald patches throughout torso.	Slow and abrupt movements, may be stumbling.	Passive, confused, not paying attention to surroundings.	No or few social interactions, not in contact with a group.	NA
1	Ribs clearly visible with cavity between ribs.	Most or all spinal vertebrae visible.	Hip bones protrude beyond the hip point, emaciated rear.	Tissue surrounding tail base forms round hollow defined by pelvis.	Majority of body area bald or very sparsely coated.	Very slow and abrupt movements, stumbling and not stable on legs.	Confused and apathetic. No energy for initiatives.	Isolated without contact to other individuals.	No foraging or signs of recent foraging activity.

Figur 4 – Parametre til vurdering af kropskondition og adfærd hos heste og kvæg i Rewilding Mols. Kilde: Naturhistorisk Museum

Praktiske erfaringer med velfærdsvurdering

For at få en bredere indsamlingen af viden om velfærdsvurderinger blev fem erfarne naturforvaltere, som alle arbejder med heste og kvæg i naturlig græsning interviewet. Det skal se som et tillæg til protokollerne fra Naturstyrelsen og Molslaboratoriet. Interviewene blev foretaget i marts 2026 på bagkant af en vinter med sne og langvarig frost.

Alle naturforvaltere blev stillet et centralt spørgsmål:

"Hvordan velfærdsvurderer du dine dyr i din dagligdag?" og derefter

"Bruger du et af følgende støtteredskaber: Protokol? logbog? fotos? og/eller video?"

Her præsenteres naturforvalternes svar. Alle naturforvaltere er anonymiseret.

Naturforvalter 1:

"Jeg kigger meget på mine dyr og jeg tilser dem næsten hver dag, og derfor kender jeg dyrene indgående. Men jeg bruger ikke logbog og hellere ikke protokol. Jeg tager til gengæld mange fotos og meget video, hvor jeg speaker indover hvad jeg ser. Desuden kigger jeg efter om dyrene har en normal adfærd, jeg lægger meget vægt på adfærd, og hvis der er et dyr som "stikker ud" dokumenterer jeg med video hvor jeg speaker hvad jeg ser. Og er der noget, så sender jeg videoen til min dyrlæge og så snakker vi om hvad der skal gøres".

Naturforvalter 2:

Jeg bruger ikke en protokol, men kigger til dyrene hver dag og noterer hvad jeg ser i en form for journal med daglige noter og observationer. Desuden bruger jeg billeder til at støtte observationerne. På sigt vil jeg gerne gøre tilsynet mere strømlinet og udvikle et fast koncept, men for nu er det fint med journalen. Jeg bruger min dyrlæge meget til at sparre med og vi vender stort om små om dyrene. Tanken er at vi tager tingene i opløbet inden det bliver et problem. Hvis der er et dyr som jeg er bekymret for, så laver jeg en "sag" hvor jeg følger dyret og noterer i detaljer hvad jeg observerer. Nogle gange bruger jeg video til dokumentation".

Naturforvalter 3:

"Jeg har en decideret logbog, hvor jeg udførligt noterer ned hvad jeg observerer hos dyrene. F.eks. holder jeg meget øje med om alle dyrene følger med flokken, og om der er nogle dyr som "hænger bagefter". Jeg kigger også en del på huld, men nok mest pga. chikane, selvom jeg synes at adfærd fortæller mig mere. Det hele noterer jeg ned i en kalender med en side til hver dag. Jeg har også en god makker, som jeg sparrer meget med, og vi ser på dyrene sammen for "kalibrere", hvis der noget vi er i tvivl om, så ringer vi til dyrlægen. Chikane har gjort at jeg desuden har aftalt månedligt besøg af min dyrlæge over vinteren – en gang om måneden går vi dyrene igennem sammen. Men det er strengt taget ikke nødvendigt".

Naturforvalter 4:

Jeg kigger meget på helheden, hvad er dyrets historie? Er det et ungt dyr som lige er blevet fravænnnet, er det en ko eller hoppe med kalv eller føl? Er det et drægtigt moderdyr med en kalv eller et føl som stadig diger? Sammenholdt med det kigger jeg på hvor vi er på året: I vinterhalvåret er jeg meget opmærksom på hvor vi er på vinteren, hvis det er lige før foråret og vejrudsigten har varme på vej så er det fint. Men er det i januar og dyret er tyndt så tages det ud af flokken. Retning er meget vigtigt, jeg prøver at forudsige hvor dyret er på vej hen og forstå hvad det skal. Samtidig jeg har øje for hvor vi er på vinteren. Jeg bruger video til at beskriv en udvikling og er jeg i tvivl som kontakter jeg dyrlæge”.

Naturforvalter 5:

”Jeg gør ikke noget systematisk, jeg følger dyrene tæt og observerer dem hver dag. Når jeg kommer ud til dyrene, forsøger jeg at mærke deres stemning og fornemme flokken. Er der noget på færde? Typisk kan jeg ret hurtigt fornemme på dyrene om de er der hvor de skal være. Jeg reagerer naturligvis på enkelte dyr, og følger op med dyrlæge hvis det er nødvendigt. I stedet for at have en protokol som jeg følger ved hvert tilsyn, så forsøger jeg at have en plan for de kritiske situationer som kan opstå, så jeg kan træffe det rigtige valg for dyret når vi har et problem. I alle dyrehold opstår svære situationer, og det handler om at være klædt på til at løse dem. Jeg fokuserer på at lære af dyrene i stedet for at dokumentere i øst og vest”.

Dyrevelfærd og praksis i vildgræsning på Skovsgaard

Formålet med dyrene i vildgræsningen på Skovsgaard er at give dem mulighed for at leve et liv, der i videst muligt omfang giver mulighed for at udfolde deres naturlige adfærd – inden for rammerne af dansk lovgivning.

Det betyder i praksis, at vi arbejder med et princip om minimal indgriben. Dyrene skal have lov til at bevæge sig frit, danne naturlige flokstrukturer og finde føde inden for de arealer, de har til rådighed. Håndtering som indfangning, håndtering og fodring begrænses derfor mest muligt.

Indfangning af dyrene finder kun sted, når det er nødvendigt i forbindelse med øremærkning, håndtering af sygdom eller skader eller når dyrene skal flyttes.

Denne tilgang kræver både planlægning og forståelse for dyrenes adfærd, da vi altid søger at balancere hensynet til dyrevelfærd med kravene i driften.

Veterinært tilsyn

Dyrene gennemgår et planlagt, kvartalsvist tilsyn, hvor deres generelle trivsel, sundhedstilstand og huld vurderes. Denne hyppighed ligger over lovgivningens minimumskrav, der foreskriver ét årligt tilsyn, men er valgt for at opnå en bedre og mere løbende vurdering af dyrenes tilstand.

Særligt i vinterperioden er det vigtigt at følge udviklingen tæt, da ændringer i dyrenes huld her kan være mere markante og kræver opmærksomhed. Dyr lægen har vurderet, at netop hyppigere tilsyn i denne periode ikke er nødvendigt, men kvartalstilsynene er planlagte så tilsynet giver det bedste grundlag for at vurdere dyrenes udvikling gennem vintermånederne.

Hvis der opstår tvivl om et dyrs tilstand – eksempelvis ved tegn på sygdom, skade eller ændret adfærd – kontaktes dyrlægen straks. Alle henvendelser og vurderinger dokumenteres både hos dyrlægen og i Skovsgaards egen registrering, så der sikres fuld sporbarhed og overblik.

Samarbejde med dyrene

Indfangning og håndtering af dyr er en situation, hvor der er risiko for stress hos dyrene og fare for mennesker, hvis det ikke foregår korrekt. Derfor er det afgørende, at alle indfangninger planlægges og gennemføres med ro, tålmodighed og respekt for dyrenes naturlige adfærd.

Udgangspunktet er, at vi arbejder med dyrene – ikke imod dem. Det indebærer, at vi tager højde for deres instinkter og reaktionsmønstre, herunder:

- Flokadfærd og behov for at bevæge sig samlet
- Synsretning og følsomhed over for bevægelse
- Flugtafstand og tryghedszone
- Tendens til at følge kendte strukturer i landskabet

Ved at forstå og anvende disse grundprincipper kan vi skabe mere sikre og rolige forløb, hvor dyrene i højere grad bevæger sig frivilligt i den ønskede retning.

Meget af denne viden bygger på erfaring og praksis. Derfor er det også vigtigt, at erfarne medarbejdere aktivt deler deres viden og hjælper med at instruere

Find mere info

Flyt køerne rigtigt og nemt

(seges.tv). SEGES Innovations film som behandler netop indfangningen af dyr og sætter ord på den tavse viden som de fleste dyreholdere har.

Sikker og effektiv håndtering af grise på friland

(seges.tv). Her arbejdes med drivning på friland, og selv om køer bevæger sig langsommere end grise, så er principperne de samme.

Dairy Stockmanship - National Dairy FARM Program

– et helt program at små oplæringsvideoer, som bruges i USA.

kolleger, så den “tavse viden” bliver synlig og anvendelig i det daglige arbejde.

Ro, retning og respekt – indfangning af dyr

På Skovsgaard anvendes lokkefodring som en central metode ved indfangning. Dyrene tiltrækkes med foder, typisk i form af korn eller stråfoder, hvilket skaber en naturlig motivation for at bevæge sig i den ønskede retning.

Samtidig understøttes bevægelsen ved hjælp af:

- Midlertidige hegn
- Ledelinjer
- Naturlige strukturer som levende hegn, diger og skovbryn
- Drivning af medarbejdere

Disse elementer bruges aktivt til at “guide” dyrene gennem landskabet og frem mod transportable fangefolde.

Metoden kræver, at der arbejdes med et godt overblik over terrænet og dyrenes bevægelsesmønstre, så indfangningen kan foregå så glidende som muligt.

Rollefordeling ved drivning

En vellykket drivning afhænger af en tydelig rollefordeling og et fælles tempo blandt de involverede personer.

Typisk organiseres arbejdet således:

- Én person går forrest og lokker dyrene med foder
- To personer bevæger sig langs flankerne og holder flokken samlet
- Én person fungerer som bagstopper og sikrer, at ingen dyr falder fra

Særligt arbejdet på flankerne er afgørende. Her skal driverne placere sig, så de følger flokkens bevægelse tæt og understøtter retningen uden at presse for hårdt.

Hvis man er placeret for langt tilbage, vil flokken i højere grad selv bestemme retningen. Omvendt kan for stort pres skabe uro og uforudsigelige bevægelser.

Gode råd i praksis

Erfaring viser, at små justeringer i adfærd kan have stor betydning for både dyrenes reaktion og sikkerheden i arbejdet:

- Undgå at løbe – det skaber uro og kan udløse flugtreaktioner
- Bevar roen og arbejd med rolige, kontrollerede bevægelser
- Hold et stabilt tempo, så dyrene naturligt bevæger sig fremad
- Undgå at lade dyrene stoppe op, da det giver dem mulighed for at bryde ud
- Minimer direkte øjenkontakt, da det kan opfattes som en trussel
- Vurder altid sikkerheden, hvis dyr begynder at løbe
- Udsæt indfangningen, hvis flokken er urolig eller ukoncentreret
- Brug tid på tilvænnning til folde og fangeanlæg, hvis det er nødvendigt

Arbejdet tager udgangspunkt i begreberne ligevægtspunkt og flugtzone. Ligevægtspunktet ligger typisk omkring dyrets hofte og markerer det punkt, hvor dyret reagerer på påvirkning. Ved korrekt placering kan man styre dyrets bevægelse frem eller tilbage uden brug af fysisk pres.

En rolig og gennemtænkt tilgang vil i langt de fleste tilfælde give det bedste resultat – både for dyrene og for de mennesker, der arbejder med dem.

Tæt på dyrene – dagligt tilsyn og opmærksomhed

Dyrene i hverdagen

Når vi arbejder med et vildgræsningsprojekt på store arealer med stor bevågenhed, skal vi til enhver tid sikre at dyrene har det godt og at vi håndterer situationer når de opstår.

Danmarks Naturfonds besætninger er certificeret økologisk, hvilket betyder at både kvægdyreholdet og hestene skal have dagligt tilsyn.

Dyrene tilses altid fra morgenstunden, sådan at situationer på individ niveau kan håndteres så hurtigt som muligt.

Fødemængden i forhold til antallet af dyr følges løbende hele året rundt, så hvis der opstår tørke eller andre situationer som gør at fødemængden begrænses, vil dyreholdet reguleres proaktivt. Det vil sige før der opstår fødeknappehed eller lignende. I tilfælde af fødemangel vil dyrene fodres efter beredskabsplan.

Dagligt tilsyn omfatter følgende parametre

Tilsyn af dyr

Alle dyr tilses og tælles regelmæssigt. Det er vigtigt at være opmærksom på, at dyreflokkene fordeler sig forskelligt over året. Fordelingen varierer blandt andet i forhold til fødesøgning, kælvning/foling og vejrforhold.

Vurdering af flokkens adfærd

Den samlede floks adfærd giver et vigtigt overblik over dyrenes trivsel.

En rolig flok vil typisk være kendetegnet ved dyr, der er afslappede, ligger ned eller står og drøvtygger. Dette indikerer, at flokken er samlet og i balance.

Vurdering af det enkelte dyr

Vurdering af det enkelte dyr sker ud fra:

- **Huld** – vurderes efter standard huldscor
- **Adfærd** – rolig eller urolig, normal eller anspændt kropsholdning
- **Bevægelse** – normal gang eller tegn på halt-hed/inaktivitet
- **Afføring** – normal eller diarré
- **Øjne og yver** – fluegener, sår eller hævelser
- **Pels** – blank eller mat, evt. bare pletter
- **Hove/klove** – længde og tegn på skader

Denne systematiske gennemgang er med til at sikre, at eventuelle problemer opdages tidligt, og at dyrenes trivsel opretholdes på et højt niveau.

Der føres logbog for tilsyn for alle forvaltere.

Det noteres i loggen hvis der er observationer som skal håndteres eller følges.

Notater fra hvem foretager obs, hvor dyrene er, flokstørrelse, hvad observeres, behov for dyrlægeafklaring og evt. handling. Der tages daglige fotos fra arealerne i vinterperioden.

Hvis et dyr skal observeres, noteres når skaden/diarre/hævelse er aftaget.

Omvendt kan uro i flokken være tegn på problemer.

Hvis der mangler dyr, eller hvis et eller flere dyr er syge, vil flokken ofte udvise en mere alarmeret adfærd. Det kan for eksempel ses ved, at dyrene:

- er urolige og opmærksomme
- står op samtidig
- virker anspændte
- brøler eller kalder mere end normalt

Sådan adfærd bør altid give anledning til en nærmere vurdering.

I alle dyrehold opstår der hændelser i form af fødsel, død, skader, komplikationer og andre sygdomslignende forhold som håndteres af forvalter.

I næste tabel ses overblik over håndtering af forskellige typer af hændelser, med indledende observationer, handlingsmønstre og valgmuligheder.

Forhold	Vurdering og afvejning	Hvorfor Beskrivelse	Hvordan Tiltag/resultat/handling
Skader	Iagttager dyret. Spisevaner, adfærd positiv/negativ adfærd (krum ryg, skutter, halter, går, står stille. Ligger ned). Dyret observeres hyppigt, gerne af flere. Observationsperioder, hver 3. time. Evt. kontakt til dyrlæge.	Alvorlige skader (brækkede ben, haltheder, sår, knækkede horn) skal håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres	Hvis skaden kan håndteres ved engangsindgreb kan dyret behandles af dyrlæge. Hvis skaden er omfattende, aflives dyret eller nødslægtes
Sygdom	Iagttager dyret. Spisevaner, adfærd (krum ryg, skutter, går, står stille. Ligger ned). Dyret observeres hyppigt, gerne af flere forvaltere for at sikre korrekt vurdering. Observationsperioder, hver 3. time Evt. kontakt til dyrlæge.	Alvorlige sygdom håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres	Hvis skaden kan håndteres ved engangsindgreb kan dyret behandles af dyrlæge. Ofte kan dyr komme sig fra sygdom, og observationsperiode fastlægges i samarbejde med dyrlæge. Hvis skaden er omfattende, længerevarende eller kronisk, så aflives dyret eller nødslægtes.
Reproduktionskomplikationer	Iagttager dyret i kortere periode (omkring 3 timer inden indgreb) for at være sikker på at der er nødsituation, holder afstand og ser om dyret kan klare den	Alvorlige sygdom håndteres jf. gældende lovgivning. Dyrlæge konsulteres hvis der opstår komplikationer som forvalter ikke selv kan vurdere og afhjælpe.	Forsøg på at hjælpe med kælvning ved at trække kalven/føl ud, evt. med fødselskæder Hvis det ikke hjælper kontaktes dyrlæge eller hvis det vurderes at der er minimale chancen for overlevelse, aflives dyret.
For mange dyr	Vurderer hvilken udtagningsmodel der kan sættes i spil	For at sikre tilstrækkeligt med føde for alle dyrene	Afhængig af udtagningsmodel.
For dårligt huld	Observerer dyrets huld (fedtpose, rygrad, vom kontra bagparti) adfærd, spiser den, trives, følger med flokken?	Svage dyr skal sikres og huld ikke forværres jf. gældende lovgivning	Hvis dyret huld er for dårlig og der ikke er arealer som det kan flyttes til udtages dyret, enten ved aflivning eller slagtning.
Øremærkning	Nyfødt kalv - identificerer moderdyr Korrekte øremærke Erstatningsmærker - identificerer dyret mærke og bestiller erstatningsmærker	Sikring af korrekte registreringer jf. gældende lovgivning	Nyfødt kalv Indfanges på arealet indenfor 2 dage efter fødsel og øremærkes. TO medarbejdere deltager, en til øremærkning, en anden til at holde de andre dyr væk. Dyret indfanges i fangefold eller kreaturvogn sådan at dyret kan pacificeres og forvalter kan isætte erstatningsøremærke på forsvarlig vis uden fare for lemmer
Chipning af heste	Alle heste samles og indfanges en gang årligt til dyrlægetjek og chipning. Fra 2026 ansøges om dispensation fra chipning af føl.	Dyrene fanges kun for at chipning og registrering, som medfører stor stress	

Der er udarbejdet en Beredskabsplan i tilfælde af nødsituationer. Se gerne beredskabsplan i bilag.

Scan QR-koden
for bilag

Styr på dyrene – registrering af dyr

Alle dyr på Skovsgaard skal registreres som husdyr efter gældende regler. Kvæget øremærkes og hestene skal chippes.

Kvæg

For kvæget kan der søges om en forlænget mærkningsfrist op til 9 måneder, og dette har vi fået af to omgang på Skovsgaard.

Fødevarestyrelsen skriver:

Mærkningsfristen kan forlænges i op til ni måneder for dyr, der opfylder særlige betingelser. Dyrene skal opdrættes under ekstensive forhold med kalve, der bliver sammen med deres mødre, og dyrene må ikke være vant til regelmæssig kontakt med mennesker. Området, hvor dyrene holdes, skal sikre en høj grad af isolering af dyrene. Det er op til Fødevarestyrelsen at vurdere, hvilke steder og hvilke kvægracer, der kan gives dispensationer til.

Praksis på Skovsgaard er at mærke de nyfødte kalve når det vurderes forsvarligt og ellers udnytte dispensationen og øremærke kalve under en af de årlige indfangninger af kvæget.

Alle nye kalve registreres med fødselsdag, farve/kendetegn og mødres CHR og tildeles et øremærkenummer.

Heste

Heste i Danmark skal være chipmærket, have hestepas og være registreret i SEGES' Hestedatabase og i CHR. Reglerne gælder for alle dyr af hestefamilien, det vil sige heste, æsler og zebraer samt krydsninger heraf.

Føl skal være chipmærket senest 10 mdr. efter føllet er født. Chipmærkningen af hesten skal foretages af dyrlæger eller personer, som har gennemgået et kursus, der er godkendt af Fødevarestyrelsen.

For føl skal ansøgningen om hestepas skal være modtaget hos den pasudstedende organisation senest 10 mdr. efter føllet er født. Du skal være opmærksom på, at følregistrering ikke er det samme, som ansøgning om hestepas.

Føllet skal have pas og være registreret senest 12 mdr. efter dets fødselsdato, eller før det forlader det hestehold det er født i, i mere end 30 dage.

I den samlede periode fra 2021-2025 er hestene årligt indfanget i en stor flok, alle dyr tilset i løbegang og føl er chippet og har fået hestepas. Efter at der er i sen 2025 er opnået naturlig flokstruktur og hesten er i 3-5 flokke er det fysisk umuligt at indfange alle dyr samlet til chipning.

Der blev i oktober 2025 forsøgt med at skyde chips i føl på afstand uden indfangning, og det lykkedes på 2 føl inden flokken vandrede videre. Det vil sige at de resterende 6 føl er uden chip. Det er svært at genoptage chipningen da de to chippede føl ikke kan genkendes og der ikke findes godkendte brugbare mærkninger til at markere de føl som har fået i skudt chip.

Derfor har Danmarks Naturfond ansøgt og opnået dispensation juli 2026 til at blive undtaget fra ordningen om chipning af heste, så hestene kun skal chipmærkes og have udstedt hestepas, hvis de skal behandles med medicin som ændrer konsumstatus eller flyttes fra eget CHR til et andet sted. Flytning af døde heste til DAKA eller fx zoo kan ske uden chip og hestepas.

Det er muligt at dispensere for fristen omkring identifikation for heste der lever delvist vildt. Det følger af EU forordning 2019/2035 af 28. juni 2019, artikel 60, hvor følgende står: Undtagelser vedrørende identifikation for opdrættede dyr af hestefamilien, der lever delvis vildt.

Kvæg

Scan QR-koden og læs mere om registrering her

Heste

Scan QR-koden og læs mere om registrering her

